

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΣΤΕΛΕΧΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ

ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ (Σ.Σ.Ο.Ε)

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα: «Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία»

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

Κυριαζή Βικτωρία

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ

Τασσπούλου Ελένη

ΜΑΙΟΣ

2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

-ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Διαχρονική περιγραφή της θέσης της γυναίκας από την Τουρκοκρατία και μετά.

1.1 Τουρκοκρατία.

1.2 Βιομηχανική Επανάσταση-Νεότεροι χρόνοι.

1.3 Σημερινή πραγματικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Ισότητα των δύο φύλων.

2.1 Ο παράγοντας φύλο στην εκπαίδευση.

2.2 Νομοθετική κατοχύρωση ισότητας αντρών-γυναικών.

2.3 Ίση μεταχείριση αντρών-γυναικών στην αγορά εργασίας.

2.4 Η σημερινή γυναίκα και ο αγώνας της για ισοτιμία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η γυναικεία απασχόληση-επιδράσεις στο οικογενειακό της περιβάλλον και στο κοινωνικό της σύνολο.

3.1 Η επίδραση της διαδικασίας εισόδου της γυναίκας στον επαγγελματικό στίβο για την ίδια.

3.2 Η επίδραση της διαδικασίας εισόδου της γυναίκας στον επαγγελματικό στίβο για τον σύζυγο.

3.3 Η επίδραση της διαδικασίας εισόδου της γυναίκας στον επαγγελματικό στίβο για την ανατροφή των παιδιών.

3.4 Η επίδραση της διαδικασίας εισόδου της γυναίκας στον επαγγελματικό στίβο στην κοινωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Ταξική διαφοροποίηση στο χώρο εργασίας-Το παράδειγμα των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών.

4.1 Ταξική διαφοροποίηση της σύγχρονης γυναικείας εργασίας.

4.2 Αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί γυναικών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η γυναίκα στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα-Το πρόβλημα της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία και το πρόβλημα της ανεργίας.

5.1 Η γυναίκα στον χώρο του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα.

5.2 Σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία

5.3 Η γυναικεία ανεργία

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΠΗΓΕΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το θέμα αυτής της εργασίας είναι: «Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία». Στην εργασία αυτή εξετάζεται η ιστορική πορεία της χειραφέτησης της γυναίκας στους τομείς της εργασίας και της οικογένειας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως σήμερα καθώς και οι επιδράσεις που είχε η χειραφέτηση της γυναίκας για την ίδια και την κοινωνία.

Ειδικότερα στο 1^ο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον ισότιμο πολλές φορές ρόλο της γυναίκας κατά τη διάρκεια της επανάστασης και στις πρώτες προσπάθειες της για τον καθορισμό του ρόλου της. Η ουσιαστική ανεξαρτοποίηση της γυναίκας αρχίζει δειλά - δειλά στους νεότερους χρόνους κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης καθώς αυτή ξεκινά να εργάζεται. Η γυναίκα αντιλαμβάνεται τα κοινωνικά της δικαιώματα και με την πάροδο του χρόνου επιδιώκει να τα κατοχυρώσει και με τη θέσπιση αντίστοιχων νόμων.

Στο 2^ο κεφάλαιο περιγράφεται ο αγώνας για την ισότητα των δυο φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης. Αναφέρεται η επί πολλά χρόνια ελληνική νοοτροπία στερεότυπου αποκλεισμού των κοριτσιών από την εκπαίδευση καθώς και η αφύπνιση των γυναικών στο πρόβλημα αυτό. Καταγράφονται επίσης οι προσπάθειες και τελικά η κατοχυρωμένη πλέον πρόσβαση των κοριτσιών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Στη συνέχεια παρατίθενται οι πιο βασικοί νόμοι που κατοχύρωσαν την ισοτιμία αντρών-γυναικών από την περίοδο του μεσοπολέμου και μετά. Κατόπιν παρουσιάζονται οι αλλαγές στο χώρο της εργασίας ανάμεσα στα δύο φύλα σε συνάρτηση με την προώθηση της ισότητας των δύο φύλων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τέλος αναφέρεται η ισχύουσα πραγματικότητα ανεξαρτήτως νόμων και γενικά η νοοτροπία που επικρατεί σήμερα για τη γυναίκα στο χώρο εργασίας.

Στο 3^ο κεφάλαιο παρουσιάζεται η επίδραση της γυναικείας εργασιακής απασχόλησης στο οικογενειακό περιβάλλον και στο κοινωνικό σύνολο. Η γυναίκα εισήχθη στον επαγγελματικό στίβο κυρίως για την οικονομική και κοινωνική της ανεξαρτησίας καθώς και για την πνευματική της ανάταση, αγνοώντας τις αρνητικές επιδράσεις για την ίδια. Στη συνέχεια τονίζεται ο προβληματισμός του άντρα για την είσοδο της γυναίκας στο χώρο εργασίας και η ανησυχία του για τον κλονισμό του μέχρι τώρα σταθερού ρόλου του ως κατόχου-κατακτητή, αλλά και η μεγάλη συγχρόνως προσφορά της γυναίκας με τη μορφή οικονομικής ελάφρυνσης στον οικογενειακό προϋπολογισμό.

Όσον αφορά την επίδραση της γυναικείας απασχόλησης στην ανατροφή των παιδιών, τα συμπεράσματα είναι θετικά. Δεν υπάρχουν δυσμενείς συνέπειες στην ανάπτυξή τους, δεδομένου ότι ο χρόνος που τους αφιερώνεται τώρα δεν είναι ποσοτικός αλλά ποιοτικός. Σχετικά με την γυναικεία εργασία και τις επιδράσεις της στην κοινωνία βλέπουμε ότι η εργασία της γυναίκας βελτιώνει γενικά το επίπεδο ζωής της οικογένειας με ευρύτερο αντίκτυπο στην κοινωνία λόγω της καλύτερης θέσης που η οικογένεια αποκτά.

Στο 4^ο κεφάλαιο δίνονται πληροφορίες για την ταξική διαφοροποίηση της σύγχρονης γυναικείας εργασίας στον ελληνικό χώρο στη διάρκεια των ογδόντα τελευταίων ετών, αρχής γενομένης με την μικρασιατική καταστροφή και την είσοδο των προσφύγων στην Ελλάδα. Ως τη δεκαετία του 1980 παρατηρούμε μια ταξική ομοιογένεια η οποία όμως θα αντικατασταθεί με ένα ήπιο ταξικό χάσμα μετά το 1980

Επίσης περιγράφονται οι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί γυναικών, οι στόχοι καθώς και οι προσδοκίες από τη δημιουργία των πρωτοποριακών αυτών γυναικείων πρωτοβουλιών.

Στο 5^ο και τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζεται η κατάσταση που αντιμετωπίζει η γυναίκα στο χώρο του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα. Ποιες θέσεις καταλαμβάνει και πώς εξελίσσεται ιεραρχικά.

Ακόμη αναφέρεται η σεξουαλική παρενόχληση της γυναίκας στον εργασιακό χώρο και η σημερινή τροπή της κατάστασης και τέλος περιγράφεται το πρόβλημα της γυναικείας ανεργίας.

Σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Τασοπούλου Ελένη για τις εύστοχες υποδείξεις της.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω την φιλόλογο κ. Τσώτα Μαργαρίτα και την συμβολαιογράφο κ. Ψαραύτη Μαργαρίτα για την πολύτιμη βοήθεια και συμπαράσταση που μου έδειξαν.

Τέλος ευχαριστώ θερμά την βιβλιοθήκη του Τ.Ε.Ι Μεσολογγίου, την βιβλιοθήκη του 1^{ου} Τ.Ε.Ε Ναυπάκτου καθώς και την δημοτική βιβλιοθήκη Ναυπάκτου για την άντληση στοιχείων για την διεξαγωγή της παρούσας πτυχιακής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Διαχρονική περιγραφή της θέσης της γυναίκας από την Τουρκοκρατία και μετά.

Συχνά προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι οι γυναίκες είναι από τη φύση τους προορισμένες για το ρόλο της μητέρας. Η κυριαρχία των ανδρών πάνω στις γυναίκες παρουσιάζεται σαν ένα φυσικό επακόλουθο των βιολογικών χαρακτηριστικών των γυναικών. Οι γυναίκες είναι φτιαγμένες να φροντίζουν τους άλλους. Οι άντρες που έχουν μεγαλύτερη μυϊκή δύναμη, είναι κυνηγοί, πολεμιστές, κυρίαρχοι.

Έτσι δεν απομένει παρά ένα μικρό βήμα για να θεωρεί αναπόφευκτη και φυσική η κατανομή των ρόλων σύζυγος = κουβαλητής, γυναίκα-μητέρα, νοικοκυρά. Οι βιολογικές διαφορές όμως που υπάρχουν ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες δεν επαρκούν για να εξηγήσουν την κατανομή αυτή. Μάλιστα είναι γνωστό πως σε μερικούς πολιτισμούς η κατανομή αυτή είναι ρυθμισμένη τελείως διαφορετικά.

Η γνωστή ανθρωπολόγος Μάργκαρετ Ρίντ συνάντησε π.χ. στην Νέα Γουινέα φυλές όπου οι άνθρωποι είχαν «γυναικείες» ιδιότητες, δηλαδή είχαν την τάση να φροντίζουν τους άλλους, να είναι φιλικοί μαζί τους και ειρηνικοί. Μια άλλη φυλή αντίθετα ήταν στο σύνολο της αυταρχική και επιθετική. Οι ιδιότητες που χαρακτηρίζονται ως «αντρικές» εκεί ισχύουν και για τις γυναίκες. Σε κάποια άλλη φυλή οι γυναίκες είχαν τον ενεργό ρόλο, ενώ οι άντρες περίμεναν στο σπίτι τότε θα επιστρέψουν οι γυναίκες από την δουλειά.

Από την ιστορία λοιπόν είναι φανερό ότι η θέση της γυναίκας αλλάζει διαρκώς ανάλογα με την θέση στην παραγωγική διαδικασία. Το ίδιο συμβαίνει και στην Ελληνική κοινωνία.

1.1 Τουρκοκρατία

Τον 15^ο αιώνα η Αναγέννηση αφύπνισε τους λαούς και έφερε τις πρώτες διαμαρτυρίες των γυναικών για την αναγνώριση των δικαιωμάτων τους σε όλο τον κόσμο, στην Ελλάδα που τότε και για 368 χρόνια βρισκόταν κάτω από την τουρκική σκλαβιά, το κίνημα αυτό είχε ελάχιστη απήχηση.

Η δουλεία της Ελληνίδας στο σύζυγο δεν υπήρχε γιατί και ο ίδιος ήταν σκλάβος. Όσο πιο ισχυρός οικονομικά και κοινωνικά νιώθει ο άντρας τόσο περισσότερο ασκεί την εξουσία του στην σύζυγο και στην οικογένεια. Στις εργατικές τάξεις η φτώχεια φέρνει τους συζύγους σε αμοιβαιότητα και ισοτιμία ενώ η οικονομική καταπίεση εξαφανίζει την ανισότητα των φύλων.

Σε αυτή την περίοδο η παρουσία της Ελληνίδας στη ζωή της χώρας γίνεται με τη συμμετοχή της στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του 1821. Σε όλη την περίοδο του πολέμου η Ελληνίδα γεμάτη θάρρος και λεβεντιά στέκεται δίπλα στους αγωνιστές στις πρώτες γραμμές. Παλεύει με τα ίδια ιδανικά, την ίδια υψηλή συνείδηση και θυσιάζεται σε ίση μοίρα με τον άντρα. Είναι η μάνα που γαλούχησε τις γενιές των ηρώων που πολέμησαν για να ελευθερωθεί η πατρίδα, για να φέρουν εθνική ανεξαρτησία. Συντηρεί καλά μες την ψυχή τους το μίσος για τον εχθρό, γιατί αυτό εξάλλου τους έσπρωχνε στα τολμηρά τους σχέδια, τους έκανε να μην λογαριάζουν τον θάνατο και να γεμίζουν την ιστορία της Ελλάδας με θυσίες.

Την αθάνατη ελληνική ιστορία του 1821 δεν έγραψαν μόνο οι άντρες. Η γυναίκα ήταν αυτή που στάθηκε πάντα δίπλα στον άντρα και όταν χρειάστηκε φόρεσε τα άρματα και πολέμησε πλάι του.

Με την εθνική απελευθέρωση, καθώς οι αρχές του διαφωτισμού (σεβασμός, ανεξαρτησία, ισοτιμία κ.α) διαδόθηκαν σε όλο τον κόσμο από τους εκπροσώπους του ο οποίος, η Ελληνίδα αρχίζει να παίρνει την μοίρα στα χέρια της. Σιγά-σιγά ανεξαρτοποιείται παρόλο που τα ήθη παραμένουν γι' αυτήν καταπιεστικά και αυστηρά. Βέβαια η ενεργός παρουσία της εξακολουθεί να μην είναι μια θετική

προσφορά στην παραγωγή της χώρας, καθώς παραμένει συνεχώς στο σπίτι, καλλιεργεί τους αγρούς, ασχολείται με την εργοτεχνία και βιοτεχνία πάντα στο σπίτι χωρίς αμοιβή. Ακόμη δεν έχει καμία επαγγελματική απασχόληση.

1.2 Βιομηχανική επανάσταση-Νεότεροι χρόνοι.

Στην εποχή της αγροτικής παραγωγής η ελληνική οικογένεια αποτελούσε μια παραγωγική μονάδα της οποίας όλα τα μέλη δούλευαν. Η οικοτεχνία διαδέχτηκε την αγροτική παραγωγή όπου άντρες, γυναίκες και παιδιά κάθε οικογένειας δούλευαν πάλι μαζί, σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από χαμηλή παραγωγικότητα, περιορισμένη διαφοροποίηση εργασιακών καθηκόντων και αυξημένες ανάγκες εργατικών χεριών. Κι αυτή ακριβώς η τελευταία ανάγκη δεν επέτρεπε διακρίσεις γυναικείων ή αντρικών χεριών. Έτσι στις λαϊκές τάξεις όλα τα σωματικά ικανά μέλη, απασχολούνται σε δουλειές ανάλογα με το φύλο, την ηλικία αλλά και την εξειδίκευση και τις δεξιότητες του καθενός.

Φτάνουμε λοιπόν στην εποχή της βιομηχανικής επανάστασης που αποτελεί σταθμό τόσο για τη γυναικεία απασχόληση όσο και για τους ρόλους των δύο φύλων καθώς υπήρξε η αιτία που μεταμόρφωσε τη μοίρα της γυναίκας παγκοσμίως, φυσικά και της Ελληνίδας, ανοίγοντας το δρόμο για τη χειραφέτησή της.

Η εκβιομηχάνιση της παραγωγής συνεπαγόταν την μετακίνηση εργατικής δύναμης και πόρων από τον πρωτογενή τομέα (γεωργία, δασοπονία, αλιεία) προς δραστηριότητες, εμπορικές, βιομηχανικές και παροχής υπηρεσιών. Ο βαθμός παραγωγικότητας αυξήθηκε και το εργοστάσιο αντικατέστησε το νοικοκυριό που ήταν το κέντρο της παραγωγικής δραστηριότητας των γυναικών.

Στα πρώτα στάδια της εκβιομηχάνισης δεν έγιναν δραστικές αλλαγές στον τομέα της εργασίας που έκαναν οι γυναίκες. Η βιομηχανία προτιμούσε τη γυναίκα εκεί που μπορούσε να εργαστεί, κυρίως στους κλάδους υφαντουργίας και

κλωστηρίου γιατί το μεροκάματο είναι μικρότερο και τα γυναικεία χέρια αποδίδουν καλύτερα. Από εδώ φαίνεται ότι η εκμετάλλευση της γυναικείας εργασίας ξεκινάει από την αρχή της σταδιοδρομίας της, όμως το κέρδος της είναι ότι αρχίζουν να την υπολογίζουν σαν άνθρωπο.

Στη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης- εκατό περίπου χρόνια- χωρίστηκε η οικογένεια από την εργασιακή ζωή. Οι οικογένειες ακολούθησαν επαγγελματικούς ρόλους έξω από το σπίτι. Αυτό ίσχυε για τις γυναίκες της εργατικής τάξης, ενώ γι' αυτές των μεσαίων και αστικών στρωμάτων υπήρξε ένας περιορισμός στο νοικοκυριό και τη φροντίδα των παιδιών. Παρόλο που η οικογένεια μετατράπηκε σε μονάδα μισθωτών, οι υπευθυνότητες των γυναικών για τη διαχείριση των οικογενειακών υποθέσεων όπως ψώνια, μαγείρεμα, ανατροφή και φροντίδα των παιδιών δεν διαφοροποιήθηκαν. Έτσι εδραιώνεται ο άνισος καταμερισμός καθηκόντων στην οικογένεια.

«Τα πρώτα σημάδια μιας κυρίαρχης ιδεολογίας που ήθελε τη γυναίκα αποκλεισμένη από τους λεγόμενους γυναικείου ρόλους ανεξάρτητα από την κοινωνική της τάξη, εμφανιζόταν προς το τέλος της βιομηχανικής επανάστασης γύρω στα 1840 όταν μαζί με τον περιορισμό της παιδικής απασχόλησης, προτεινόταν από του μεταρρυθμιστές της εποχής και αυτός της γυναικείας. Γεννιέται το δόγμα «η θέση της γυναίκας είναι ή θα έπρεπε να είναι στο σπίτι», με το οποίο συνδέεται η αύξηση του ποσοστού των γυναικών με αποκλειστική απασχόληση τα οικιακά.

Υποστηριζόταν ότι με την έξοδο της γυναίκας από το σπίτι, ο οικογενειακός δεσμός χαλάρωνε και η οικογένεια διαλυόταν. Σύμφωνα με αυτή την άποψη η γυναίκα θα έπρεπε να αφοσιώνεται στα παιδιά και στο σύζυγό της. Επίσης υποστηριζόταν ότι οι κοινωνικοί ρόλοι των φύλων είναι συνάρτηση των βιολογικών

τους ρόλων. Δηλαδή ότι τόσο η συμπεριφορά όσο και οι δραστηριότητες του ατόμου διαφέρουν ανάλογα με το φύλο.

Έτσι λοιπόν η επαγγελματική απασχόληση είναι προνόμιο των αντρών. Οι γυναίκες δεν έχουν ούτε την επιθυμία, ούτε τις ικανότητες γι' αυτήν. Εξάλλου όσες γυναίκες έχουν επαγγελματικές φιλοδοξίες και επιτυχίες είναι λιγότερο «γυναίκες» και είναι αναπόφευκτη η σύγκρουση ρόλων όταν φεύγει η γυναίκα από τον προορισμό της και εργάζεται.

Πάνω σ' αυτό ακριβώς το επιχείρημα στηριζόταν η ύπαρξη του διαχωρισμού των επαγγελμάτων σε γυναικεία και αντρικά, μια άλλη προκατάληψη που είχε η γυναίκα να αντιμετωπίσει βγαίνοντας στην αγορά εργασίας. Οι υποστηρικτές δηλαδή της θέσης αυτής έλεγαν πως από τη «φύση» της η γυναίκα ήξερε μόνο να ελκύει και όχι να μάχεται. Άρα δεν μπορεί να ασχοληθεί με την πολιτική και τον συνδικαλισμό. Είναι ευαίσθητη και συναισθηματική πράγμα που την εμποδίζει να διευθύνει και να κατευθύνει. Δεν έχει δηλαδή την ικανότητα ν' ασκήσει επαγγέλματα που απαιτούν σημαντικές και πνευματικές δυνάμεις»¹.

Ο κλασικός καταμερισμός των ρόλων που επικρατεί στο σπίτι επαναλαμβανόταν και στην αγορά εργασίας. Η γυναικεία εργασία έπρεπε να είναι και να παραμείνει κάτι το "βοηθητικό". Τα "πρότυπα" του προορισμού του κάθε φύλου που επέβαλε η κοινωνία δεν έπρεπε να αλλάξουν. Η ισορροπία της διάκρισης των ρόλων των δύο φύλων δεν έπρεπε να διαταραχθεί. Η ανδροκρατούμενη κοινωνία δεν επιτρέπει την άνοδο των γυναικών σε ορισμένα επαγγέλματα. Η εσωτερίκευση των στερεότυπων ρόλων είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που διατηρούν την κοινωνική ισορροπία. Η

¹ Δουλκέρη Τέσσα, (1986), Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία, Αθήνα, Σάκκουλα, σ.58

επαγγελματική απασχόληση των γυναικών είναι από την πλευρά του ένας άλλος σημαντικός παράγοντας για την αμφισβήτηση των ρόλων αυτών.

Ευτυχώς οι Ελληνίδες το συνειδητοποίησαν αυτό και άρχισαν να αγωνίζονται για την κατάρρευση των εμποδίων αυτών δειλά στην αρχή και πιο δυναμικά αργότερα.

Άρχισαν να διεκδικούν τα κοινωνικά και πολιτικά τους δικαιώματα συστηματικά από το 1855 όταν ιδρύθηκε η « Φιλανθρωπική Εταιρεία των Κυριών» από την Καλλιρόη Παρέν και την Κ. Υψηλάντου. Το 1871 ιδρύεται, παράλληλα ο σύλλογος των «Κυριών υπέρ της Γυναικείας Εκπαιδύσεως». Το 1887 εκδίδεται η «Εφημερίδα των Κυριών» όπου αναλύει τα γυναικεία προβλήματα , προτρέπει τις γυναίκες να εργαστούν και καυτηριάζει τη νωθρότητα και τον «παρασιτισμό» της Ελληνίδας.

Το 1895 το Πανεπιστήμιο ανοίγει για πρώτη φορά τις πόρτες του στις Ελληνίδες και δέχεται στη Φιλοσοφική Σχολή τις αδελφές Παναγιωτάκου. Το 1896 η Καλλιρόη Παρέν εκπροσωπεί τις Ελληνίδες στο συνέδριο γυναικών. Στο Σικάγο. Το 1897 ιδρύεται η «Ένωση Ελληνίδων».

Στον πόλεμο του 1897 είχαν μεγάλη συμμετοχή οι διάφοροι γυναικείοι σύλλογοι. Έπαιρναν μέρος στην περίθαλψη των τραυματιών και των προσφύγων, διοργάνωναν κινητά νοσοκομεία, συσσίτια και γραφεία εξευρέσεως εργασίας για τους πρόσφυγες. Το 1908 ιδρύεται το «Εθνικό Συμβούλιο των Ελληνίδων» και το 1911 το «Λύκειο των Ελληνίδων».

Οι γυναικείοι σύλλογοι είχαν ως βασική επιδίωξη την επαγγελματική και κοινωνική καταξίωση της Ελληνίδας και αυτό προσπαθούσαν να το πετύχουν με την εκπαίδευση της καθώς και με τη συμμετοχή της στην κοινωνική ζωή σαν ενεργό δυναμικό της χώρας. Ιδρύουν την «Οικοκυρική Σχολή Γυναικών» που είναι κέντρο επιμόρφωσης της εργαζόμενης γυναίκας. Το 1920 ιδρύεται ο «Σύνδεσμος

δικαιωμάτων της γυναίκας» ενώ το 1930 οι Ελληνίδες ψηφίζουν για πρώτη φορά σε κοινοτικές και δημοτικές εκλογές από 30 ετών και άνω, μόνο όσες γνωρίζουν να διαβάζουν και να γράφουν.

Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι είχαν θετική επίδραση στο θέμα της απασχόλησης των γυναικών. Οι ανάγκες της τότε βιομηχανίας, η έλλειψη αντρικών χεριών παραμέρισαν τις προλήψεις για την γυναικεία εργασία.

Ειδικά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο προέκυψαν νέες ανάγκες για γυναικείο εργατικό δυναμικό, λόγω της ανάπτυξης του τριτογενούς τομέα, των υπηρεσιών. Η εμφάνιση των γυναικών σε υπαλληλικές θέσεις φάνηκε σαν προάγγελος αύξησης του γυναικείου εργατικού δυναμικού.

Βέβαια όταν οι άντρες γύρισαν από τον πόλεμο, ήθελαν οι γυναίκες τους να πάνε στα σπίτια τους και να αφοσιωθούν στην οικογένειά τους. Όμως οι γυναίκες είχαν δοκιμάσει την οικονομική ανεξαρτησία και την προσωπική ελευθερία που δίνει στον άνθρωπο η εργασία. Καταλαβαίνουν ότι η κοινωνία τις μεταχειρίζεται σαν αντικείμενο, όταν και όπου τις χρειάζεται. Αυτό τις κάνει να επαναστατούν, η αδικία μεγαλώνει την μαχητικότητά τους και αποφασίζουν να αφοσιωθούν στον αγώνα για να κερδίσουν τα δικαιώματα που τους ανήκουν σαν άνθρωποι και η κοινωνία αρνείται να τους τα δώσει.

«Στην χώρα μας, μετά το 1948, άρχισαν να εκδηλώνονται διάφορες γυναικείες κινήσεις. Δημιουργούνται επτά μεγάλες οργανώσεις. Τα συνεργαζόμενα Γυναικεία Σωματεία, όχι μόνο αγωνίζονται αλλά προσπαθούν να επιβάλλουν τα δικά τους σχέδια νομοθετημάτων για την εφαρμογή της ισοτιμίας στην ελληνική νομοθεσία και το ελληνικό Σύνταγμα.

Αποτελέσματα των κινήσεων και προσπαθειών των Σωματείων ήταν ότι το 1949 διορίστηκαν δύο γυναίκες ως μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου της Αθήνας. Το 1951 εκλέγεται γυναίκα Δήμαρχος στην Κέρκυρα. Το 1952 με το Ν. 2159,

χορηγήθηκε στην Ελληνίδα το δικαίωμα ψήφου. Στις εκλογές του 1956, εξελέγησαν με τη λαϊκή ψήφο δύο γυναίκες-βουλευτές. Στις εκλογές του 1974 εξελέγησαν άλλες έξι με τη λαϊκή ψήφο και επιπλέον μία βουλευτής Επικρατείας. Το 1977 εξελέγησαν με τη λαϊκή ψήφο εννέα και επιπλέον άλλες δύο βουλευτές Επικρατείας. Τα συνεργαζόμενα Γυναικεία Σωματεία από τις αρχές του 1957, υπέβαλαν κοινό ψήφισμα στην Εθνική Αντιπροσωπεία, ζητώντας την εφαρμογή των στόχων στην Εθνική Αντιπροσωπεία, που κήρυξε ο χάρτης των Ηνωμένων Εθνών το 1948.

Στην περίοδο της εφτάχρονης δικτατορίας οι Ελληνίδες σήκωσαν μεγάλο βάρος της αντιδικτατορικής πάλης εναντίον της Χούντας. Πήραν μέρος στις αντιστασιακές δράσεις, διώχτηκαν, καταδικάστηκαν, βασανίστηκαν. Έπαιξαν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην αντίσταση κατά των χουντικών αγωνιζόμενες ίσα, πλάι στον άντρα. Πάλεψαν για την αποκατάσταση της δημοκρατίας, συμμετείχαν στην εξέγερση του Πολυτεχνείου και αντιστάθηκαν με κάθε μέσο κατά της δικτατορίας.

Έτσι η ισοτιμία που ζητά η γυναίκα της ανήκει δικαιωματικά, γιατί ξέρει ακόμα και να πολεμά όταν χρειαστεί κοντά-κοντά και ίση με τον άντρα για να στηρίξει την ελευθερία του τόπου της και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Γι' αυτό και ο πόλεμος που κάποιοι υποστηρίζουν ότι υπάρχει ανάμεσα στα δύο φύλα δεν αληθεύει και ούτε έχει καμία υπόσταση. Η αντίθεση για τη χειραφέτηση της γυναίκας δεν υπάρχει μεταξύ άντρα και γυναίκας, αλλά μεταξύ των υπερασπιστών ή κατακριτών της αλλαγής αυτής»².

² Τάκαρη Ντίνα, (1987), Η κοινωνική επαγγελματική θέση της σημερινής γυναίκας, Αθήνα, Γνώση, σ.35-36

1.3 Σημερινή πραγματικότητα

Οι σύγχρονες γυναίκες ζητούν πάνω απ'όλα την απελευθέρωση τους από τα οικογενειακά και κοινωνικά δεσμά που τους επιβάλλουν οι υπάρχουσες κοινωνικοοικονομικές δομές της πολιτείας. Αισθάνονται την ανάγκη να οργανώνονται γύρω από τα προβλήματα που τις αφορούν και που χαρακτηρίζουν την κοινωνική τους θέση. Σήμερα είναι γεγονός ότι οι γυναίκες αποτελούν μια μεγάλη δύναμη.

Το ελληνικό Σύνταγμα μέσα από τα άρθρα του αναγνωρίζει την αυτοτέλεια της προσωπικότητας του ανθρώπου καθώς και την ανάπτυξή της στο μέτρο που δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων ανθρώπων. Επίσης με σειρά άρθρων κατοχυρώνει και καθιστά σεβαστά τα δικαιώματα της γυναίκας και συγκεκριμένα της εργαζόμενης Ελληνίδας στο κοινωνικό σύνολο. Η Ελληνική Κυβέρνηση με το Σύνταγμα της Ελλάδος του 1975 που ψήφισε η Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων στις 11 Ιουνίου και με τα βασικά Νομοθετήματα της χώρας δίνει στην Ελληνίδα την πρέπουσα θέση για να πετύχει την οικονομική και κοινωνική της πραγμάτωση. Έτσι ο αγώνας της γυναίκας για χειραφέτηση και απόκτηση αυτοτέλειας κατοχυρώνεται από τις κοινωνικές μεταβολές και τις εξελίξεις που δέχθηκε και αναγνωρίζει η Ελληνική νομοθεσία.

Κεφάλαιο 2^ο

Ισότητα των δύο φύλων.

2.1 Ο παράγοντας φύλο στην εκπαίδευση.

Ιστορικά, η εκπαίδευση τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες, όπως φαίνεται από μελέτες σχετικά με την ιστορία της εκπαίδευσης του γυναικείου φύλου, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην κινητικότητα των γυναικών και είχε ως αποτέλεσμα να αλλάξουν την κοινωνική τους μοίρα, να αμβλύνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό του φύλου τους και γενικά να διεκδικήσουν μία θέση στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας. Η εκπαίδευση δηλαδή αποτέλεσε το εφαλτήριο της κοινωνικής κινητικότητας, της κοινωνικής παρουσίας και του απεγκλωβισμού των γυναικών από τον κοινωνικά προσδιορισμένο παραδοσιακό ρόλο τους στο χώρο της οικογένειας.

Το 1975 το Σύνταγμα της Ελλάδας αλλά και μια σειρά εκπαιδευτικών ρυθμίσεων κατοχυρώνουν ίση πρόσβαση και μεταχείριση κοριτσιών και αγοριών στην εκπαίδευση. Ωστόσο τα κοινωνικά στερεότυπα και οι προκαταλήψεις συνεχίζουν να επηρεάζουν τη δυναμική του εκπαιδευτικού συστήματος και να συντηρούν την ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων.

Οι παραδοσιακές αντιλήψεις δημιουργούν ένα καθεστώς άτυπου αποκλεισμού των κοριτσιών, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι αποκλείονται τυπικά από όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, οδηγούνται όμως μαθητές και μαθήτριες στην επιλογή διαφορετικών επαγγελματικών κατευθύνσεων. Ταυτόχρονα η απουσία ενός ολοκληρωμένου συστήματος επαγγελματικού προσανατολισμού που να προσφέρει ίδιες προοπτικές εργασίας και να στοχεύει στον αναπροσδιορισμό των επαγγελματικών επιλογών των κοριτσιών, έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό του εκπαιδευτικού και επαγγελματικού τους ορίζοντα.

Επίσης η ίδια εκπαιδευτική διαδικασία δημιουργεί ένα πλαίσιο έμμεσων διακρίσεων εις βάρος των γυναικών.

Οι πρακτικές που ακολουθούνται, τα σχολικά προγράμματα, η γλώσσα που χρησιμοποιείται από συγγραφείς διδακτικού υλικού και εκπαιδευτικούς, αναπαράγουν τα στερεότυπα των ρόλων από την γραμματική ως το σημασιολογικό τους επίπεδο.

Το σχολείο πότε έμμεσα και πότε άμεσα κατευθύνει τα κορίτσια και τα αγόρια ώστε να αναπτύσσουν και να εσωτερικεύουν χαρακτηριστικά προσωπικότητας, να κάνουν επιλογές σπουδών, να δημιουργούν στόχους, φιλοδοξίες και οράματα προσωπικής ζωής σύμφωνα με τις παραδοσιακές για το φύλλο τους κοινωνικές αντιλήψεις.

Η αύξηση του ποσοστού πρόσβασης των κοριτσιών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης τις τελευταίες δεκαετίες συνδέεται και με την αλλαγή που φαίνεται ότι αρχίζει να σημειώνεται στις κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις, αναφορικά με το δικαίωμα των γυναικών να εργάζονται στον τριτογενή τομέα από την δεκαετία του 1950. Επίσης συνδέεται με τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα κράτη μέλη της για την παροχή ίσων ευκαιριών και στα δύο φύλα, στο δημόσιο αγαθό της εκπαίδευσης.

Παρόλο την αύξηση του ποσοστού πρόσβασης του γυναικείου φύλου στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης και κυρίως παρά την επιτυχή πορεία τους, η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας δεν παρουσιάζει αντίστοιχη θετική αλλαγή και βελτίωση.

«Η έλλειψη συστηματικής παρακολούθησης και σύνδεσης των ενεργειών κατάρτισης με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας καθώς και η απουσία σε εθνικό επίπεδο ενός στρατηγικού σχεδιασμού στα θέματα της γυναικείας απασχόλησης,

σχετικοποιεί την αποτελεσματικότητα της αυξημένης συμμετοχής των γυναικών στο συγκεκριμένο τομέα.

Οι ανισότητες και ο κατά φύλο καταμερισμός της εργασίας αναπαράγονται σε μεγάλο βαθμό και μέσα από τις ενέργειες που χρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο. Ειδικότερα διαπιστώνεται ότι η πλειοψηφία των προγραμμάτων που απευθύνονται σε γυναίκες, δεν χαρακτηρίζονται από την οπτική του φύλου στο σχεδιασμό και υλοποίησής τους και δεν ξεφεύγουν από τους παραδοσιακούς τομείς και ειδικότητες της γυναικείας απασχόλησης.

Επίσης ο αναλφαβητισμός αποτελεί ένα ακόμη πρόβλημα για τις γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας της χώρας μας, αφού το 12,3% του γυναικείου πληθυσμού άνω των 15 ετών δεν πήγε καθόλου σχολείο.»³

Πάντως όλοι αναγνωρίζουν ότι η γυναίκα γίνεται πιο σωστή μητέρα όταν αποκτά καλύτερη μόρφωση και παίρνει υπεύθυνη θέση με τη δουλειά της στην κοινωνία παρά όταν είναι αγράμματη και εκτός επαγγελματικού στίβου. Κυρίως όμως πρέπει να μορφώνεται για να δημιουργεί μία υπεύθυνη προσωπικότητα έτσι ώστε να είναι ικανή να αντιμετωπίσει οτιδήποτε της εναντιωθεί στη ζωή. Πρέπει να ξεπεράσει την παθητικότητα και τον παραδοσιακό ρόλο της νοικοκυράς και της μητέρας που τις επιβάλλουν και να ενεργοποιηθεί έτσι ώστε να φτάσει στην ισοτιμία και ύστερα να την διδάξει στα παιδιά της.

Τέλος σε σχολικές έρευνες που έγιναν ανάμεσα σε παιδιά που οι μητέρες τους εργάζονται και σε παιδιά που οι μητέρες τους δεν εργάζονται αποδείχθηκε ότι τα πρώτα είχαν ανώτερο σχολικό επίπεδο από τα δεύτερα. Αυτό δείχνει ότι η εργαζόμενη μητέρα δεν αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη του παιδιού το αντίθετο

³ Γεωργίου Αλέξανδρος, Βενιοπούλου Κύρα, (1999), Οι δομές για την ισότητα στην τοπική αυτοδιοίκηση, Αθήνα, ΕΕΤΑΑ, σ.12

μάλιστα.

2.2 Νομοθετική κατοχύρωση της ισότητας αντρών-γυναικών.

Οι Ελληνίδες χωρίς να έχουν μεγάλη συμμετοχή στο παγκόσμιο γυναικείο κίνημα, έχουν πετύχει να ψηφίζουν, να εργάζονται, να σπουδάζουν και συγχρόνως να προσπαθούν να εξομοιωθούν ουσιαστικά με τον άντρα. Αυτό αρχίζουν να το πετυχαίνουν σιγά-σιγά αναλαμβάνοντας υπεύθυνο ρόλο στην παραγωγή και βγαίνοντας από την κατάσταση της καθυστέρησης και της ανευθυνότητας. Έτσι οργανώνονται και ακολουθώντας τους όρκους που έδωσαν στις αποφάσεις του Παγκόσμιου Συνεδρίου Γυναικών φτιάχνουν γυναικείους συλλόγους και χτίζουν την Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδος.

Όταν ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών από το 1948, με τον καταστατικό Χάρτη, διακήρυξε την αρχή της ισότητας των δικαιωμάτων ανάμεσα σε άντρα και γυναίκα, οι γυναίκες αγωνίστηκαν έτσι ώστε η αρχή αυτή να γίνει γνωστή σε όλο τον κόσμο και να πείσουν τους ανθρώπους να τη δεχτούν. Έτσι κι έγινε, οι περισσότερες χώρες δέχτηκαν την αρχή της ισότητας και την συμπεριέλαβαν στη νομοθεσία τους.

«Η διαφοροποίηση και η ουσιαστική χειραφέτηση της γυναίκας μέσα στην ελληνική κοινωνία αρχίζει μετά το 1950, όταν η χώρα ξεκινάει μέσα από τα ερείπια μια καινούργια πορεία και οι γυναίκες που αποτελούν τον μισό πληθυσμό της Ελλάδας, μπαίνουν στη μάχη για ένα καλύτερο μέλλον.

Έτσι στην Ελλάδα αρχίζει η ψήφιση σειράς νομοθετικών μέτρων για την εφαρμογή της ισοπολιτείας. Έχουμε τον Α.Ν 959/1949 «Περί του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι των γυναικών» στις δημοτικές εκλογές. Από το 1949 έχουμε τις πρώτες γυναίκες μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου Αθηναίων, ενώ το 1957 εκλέγεται η πρώτη γυναίκα Δήμαρχος, η Μαρία Δεσύλλα, στην Κέρκυρα.

Το 1952 με τον Ν. 2159 χορηγείται στις γυναίκες «το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι εις τας βουλευτικές εκλογάς». Επειδή δεν είχε ολοκληρωθεί η εγγραφή των γυναικών στους εκλογικούς καταλόγους, οι Ελληνίδες δεν ψήφισαν στις εκλογές του 1952 αλλά στην αναπληρωματική τοπική εκλογή στη Θεσσαλονίκη, όπου και εκλέχθηκε η πρώτη βουλευτής, η Ελένη Σκούρα. Το 1953 με τον Ν.Δ 2620 κυρώθηκε η Διεθνής Σύμβασις Νέας Υόρκης του ΟΗΕ που αφορούσε «τα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών και την εισδοχή τους στις δημόσιες υπηρεσίες». Έτσι από το 1955 οι Ελληνίδες εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις, αποκτούν πολιτική ισοτιμία με τους άντρες»⁴.

«Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και ειδικότερα το 1964 ιδρύεται η Πανελλήνια Ένωση Γυναικών (Π.Ε.Γ) που εκδίδει το περιοδικό Δελτίο. Οι κύριοι στόχοι της είναι ίση αμοιβή για ίση εργασία, προστασία της μητρότητας και του παιδιού και άλλους στόχους που μερικοί από τους αυτούς αποτελούν και σήμερα επιδιώξεις των Γυναικείων Οργανώσεων»⁵

Με το Σύνταγμα του 1975 κατοχυρώνονται η ισότητα αντρών και γυναικών. Το Σύνταγμα αυτό περιλαμβάνει διατάξεις όπως: Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και ίσες υποχρεώσεις, η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το κράτος το οποίο μεριμνά για την δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών, καθώς επίσης και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού. Όλοι οι εργαζόμενοι ανεξαρτήτως φύλου δικαιούνται ίση αμοιβή για ίσης αξίας παρεχόμενη εργασία.

⁴ Μπουρδάρα Αγγελική, Η κοινωνική, νομική και πολιτική θέση της γυναίκας στην Ελλάδα, Πάπυρους Λαρούς Μπριτάνικα τόμος 19,σ.303

⁵ Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα, Γενική Γραμματεία Ισότητας, [http:// www.isotita.gr](http://www.isotita.gr)

Η Διακήρυξη από την Συνδιάσκεψη που έγινε στο Μεξικό τον Ιούλιο του 1975 αφορούσε την ισότητα των γυναικών καθώς επίσης την συμμετοχή τους στην ανάπτυξη και ειρήνη. Η Διακήρυξη αυτή που ψήφισαν χιλιάδες γυναίκες από όλα τα κράτη της γης, διακηρύττει απαίτηση των γυναικών για ίση συμμετοχή και αμοιβή με τους άντρες σε όλους του τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Γι' αυτό, η Διακήρυξη από την Συνδιάσκεψη του Μεξικού που έγινε με την ευκαιρία του παγκόσμιου έτους για την γυναίκα καθώς και η Οικουμενική Διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ΟΗΕ, θα παραμείνουν ορόσημα στην ιστορία της εξέλιξης του ανθρώπου.

Οι θεσμικές αλλαγές που έγιναν, προώθησαν θετικά το θέμα της ισότητας των δύο φύλων και άνοιξαν τον δρόμο για την πραγματική απελευθέρωση της γυναίκας. Έτσι η Ελληνίδα στις διεκδικήσεις για την κατάκτηση και προστασία των δικαιωμάτων της δεν αντιμετώπιζε πια την εχθρότητα της πολιτείας, αντιθέτως την είχε άξιο συμπαράστατη και σύμμαχο.

Η τότε Ελληνίδα αντιμετώπιζε ιδιαίτερα προβλήματα σε όλους τους κοινωνικούς τομείς, που ήταν συνυφασμένα με το φύλο της, εξαιτίας της τότε νομοθεσίας αλλά και των κοινωνικών προκαταλήψεων.

Τα προβλήματα αυτά δεν ήταν μόνο γυναικεία αλλά ολόκληρης της ελληνικής κοινωνίας. Και αυτό επισημαίνεται γιατί πριν τις εκλογές του 1981 δεν υπήρχε υπεύθυνος κρατικός φορέας για να ασχοληθεί με το θέμα της ισότητας και γενικότερα με τα προβλήματα της Ελληνίδας. Τους αγώνες και τις ευθύνες για τα θέματα αυτά είχαν αναλάβει αποκλειστικά τα σωματεία και οι προοδευτικές οργανώσεις των γυναικών.

«Για πρώτη φορά στην ιστορία του ελληνικού κράτους, το Νοέμβρη του 1982 δημιουργήθηκε θέση ειδικής συμβούλου του Πρωθυπουργού για το γυναικείο ζήτημα. Στην συνέχεια, με τον νόμο 1288/82 ιδρύθηκε το Συμβούλιο

Ισότητας των δύο φύλων, το οποίο αποτελείται από εννέα μέλη με πρόεδρο υποχρεωτικά γυναίκα. Το Συμβούλιο Ισότητας λειτουργεί ως αυτοτελής υπηρεσιακή μονάδα του Υπουργείου Προεδρίας. Τα μέλη διορίζονται και παύονται από τον Πρωθυπουργό. Το Συμβούλιο Ισότητας, γνωμοδοτεί σε θέματα για την πραγματοποίηση της νομικής και ουσιαστικής εξίσωσης των δύο φύλων. Εισηγείται τα αναγκαία και πρόσφορα μέτρα που επιβάλλεται να λάβει η πολιτεία, οι οργανισμοί της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και οι κοινωνικοί φορείς για να πραγματοποιηθούν οι στόχοι του. Επίσης παρακολουθεί και ελέγχει την εφαρμογή τους. Το Συμβούλιο Ισότητας για να αποφύγει το συγκεντρωτισμό και να συμβάλλει στην αποκέντρωση λίγους μήνες μετά την ίδρυσή του πρότεινε στο Υπουργείο Εσωτερικών τη συγκρότηση Νομαρχιακών Επιτροπών Ισότητας. Το Υπουργείο αποδέχθηκε την πρόταση και με εγκύκλιο του Γενικού Γραμματέα τον Ιούλιο του 1983 άρχισε η συγκρότηση Επιτροπών Ισότητας σε όλες τις Νομαρχίες της Ελλάδας. Η ίδια εγκύκλιος προβλέπει την ίδρυση Γραφείου Ισότητας σε κάθε Νομαρχία ώστε να μπορούν οι πολίτες να εκθέτουν τα προβλήματά τους ως προς τα μέτρα που παίρνει η πολιτεία για τη βελτίωση της θέσης των Ελληνίδων»⁶.

Επίσης το Συμβούλιο Ισότητας των δύο φύλων προσπαθώντας να ενθαρρύνει το συνεταιριστικό κίνημα, ξεκίνησε τη δημιουργία του πρώτου αγροτουριστικού συνεταιρισμού στην Πέτρα της Μυτιλήνης.

2.3 Ίση μεταχείριση αντρών και γυναικών στην αγορά εργασίας.

«Από τα πιο βασικά θέματα που αφορούν την ισότητα των δύο φύλων στις εργασιακές σχέσεις είναι και η ίση μεταχείριση αντρών και γυναικών. Με το νόμο 1414/1984 για την ισότητα των δύο φύλων στις εργασιακές σχέσεις

⁶ Κακλαμανάκη Ρούλα, (1984), Η θέση της Ελληνίδας στην οικογένεια, στην κοινωνία, στην πολιτεία, Αθήνα, Καστανιώτη, σ.111-112

κατοχυρώνονται ίσα δικαιώματα και παρέχονται συγκεκριμένα μέτρα για την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών σε άντρες και γυναίκες στην αγορά εργασίας»⁷.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα βοήθησε ώστε να προωθηθεί η ισότητα ευκαιριών σε Ευρωπαϊκό επίπεδο για άντρες και γυναίκες. Υιοθέτησε την περίοδο 1982-1985 το πρώτο πρόγραμμα δράσεως, έπειτα 1986-1990 συνέχισε την προσπάθειά της και υιοθέτησε και το δεύτερο πρόγραμμα δράσεως, που στόχευε στην περαιτέρω αξιοποίηση των πρωτοβουλιών που ήδη είχαν αναληφθεί και στην αντιμετώπιση των νέων κοινωνικών και οικονομικών προκλήσεων, καθώς και στην προώθηση της ίσης συμμετοχής των γυναικών στις θέσεις απασχόλησης που συνδέονταν με τις νέες τεχνολογίες.

Με τον όρο ίση μεταχείριση αντρών και γυναικών στην αγορά εργασίας εννοούμε την εξάλειψη οποιασδήποτε διάκρισης που γίνεται με παράγοντα το φύλο έμμεσα ή άμεσα. Η αρχή της ίσης μεταχείρισης εφαρμόζεται στην επαγγελματική εκπαίδευση, στην απασχόληση δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα, σε όλα τα είδη προσανατολισμού κατάρτισης και στην προαγωγή εντός των ιδιωτικών και δημοσίων επιχειρήσεων.

Σύμφωνα με τον νόμο που προανέφερα 1414/1984 κατοχυρώνονται ίσα δικαιώματα αντρών και γυναικών καθώς επίσης ίσες ευκαιρίες και για τα δύο φύλα στην εργασία. Δημιουργούνται δηλαδή ίσες ευκαιρίες για την ένταξη των γυναικών στην εργασία, παρέχονται συγκεκριμένα μέτρα που στοχεύουν στην κατάργηση των διακρίσεων εις βάρος των γυναικών, όπως διαχωρισμός των επαγγελματιών σε γυναικεία και αντρικά ή κοινωνικές προκαταλήψεις για την γυναικεία εργασία.

⁷ Δουλκέρη Τέσσα, Ισότητα των δύο φύλων στις εργασιακές σχέσεις, Παπαζήση, σ.45

Ειδικότερα οι ίσες ευκαιρίες αφορούν τον επαγγελματικό προσανατολισμό και στοχεύουν στην ψυχολογική ενθάρρυνση των γυναικών ώστε να απασχοληθούν σε μη παραδοσιακά γυναικεία επαγγέλματα. Όσον αφορά τις ίσες ευκαιρίες για πρόσβαση στην απασχόληση, πρέπει να γίνεται με κριτήρια που δεν αφορούν το φύλο αλλά την εκπαίδευση. Τώρα όσο για την εκπαίδευση οι ίσες ευκαιρίες έχουν σαν σκοπό να προωθήσουν αλλά και να ενθαρρύνουν τις γυναίκες ώστε να συμμετέχουν στις εξετάσεις όλων ανεξαρτήτως των σχολών της επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Τέλος δημιουργούνται οι προϋποθέσεις ώστε να γίνουν εκστρατείες ενημέρωσης των γυναικών, που θα τις βοηθήσουν να συνειδητοποιήσουν τα δικαιώματά τους και να απεγκλωβιστούν από τις παραδοσιακές αντιλήψεις και προκαταλήψεις όσον αφορά τον ρόλο τους στην εργασία.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα υιοθετώντας το τρίτο πρόγραμμα δράσεως την περίοδο 1991-1995 σκόπευε στην δημιουργία συνθηκών οι οποίες θα επέτρεπαν στις γυναίκες να συμμετέχουν στην αγορά εργασίας και να μεγιστοποιήσουν την συμβολή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Αυτό το πρόγραμμα είχε τρεις βασικούς στόχους, την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, την καταξίωση της γυναικείας εργασίας μέσω της βελτίωσης της ποιότητας της απασχόλησης και τον περιορισμό των εμποδίων στην ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας κυρίως μέσω της εξασφάλισης μιας αρμονικής ισορροπίας μεταξύ επαγγελματικής ζωής και εργασίας.

Όσον αφορά την εργασία «ίσης αξίας» ερμηνεύοντας τον όρο η γυναίκα δικαιούται ίση αμοιβή με τον άντρα αν εκτελεί τις ίδιες ή παρόμοιες εργασίες. Κι αυτό γιατί οι εργασίες μεταξύ τους, προϋποθέτουν ειδική κατάρτιση, ευθύνη και πείρα. Όσες εργασίες ανήκουν στην ίδια κατηγορία πρέπει να θεωρούνται ίσης αξίας.

«Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας έλαβε σειρά μέτρων για την εργαζόμενη γυναίκα. Όλα όμως τα μέτρα για ίση αμοιβή θα ήταν μάταια, αφού μεγάλος αριθμός γυναικών λόγω των οικογενειακών τους ευθυνών θα έπρεπε να εγκαταλείψουν την απασχόλησή τους ή να αρνηθούν κάθε ευκαιρία προωθήσεως, γιατί δεν μπορούν να αφιερώσουν παρά ένα μέρος της προσπάθειάς τους στην επαγγελματική δραστηριότητα»⁸.

Για την ένταξη των γυναικών που έχουν οικογενειακές ευθύνες στο εργατικό δυναμικό με ίσους όρους προς τους άλλους εργαζόμενους και τη διευκόλυνσή τους να αναλάβουν εργασία ή να επανενταχθούν μετά από μεγάλη περίοδο απουσίας, οι αρχές έπρεπε να πάρουν όλα τα αναγκαία μέτρα, έτσι ώστε οι γυναίκες να βοηθηθούν να ενταχθούν αποτελεσματικά και με ίσα δικαιώματα στον ενεργό πληθυσμό. Ακόμη έπρεπε να διαφωτιστεί το κοινό σχετικά με τα προβλήματα των γυναικών αυτών και να διαμορφωθεί ευνοϊκή γνώμη. Επίσης θα έπρεπε να καταρτιστούν προγράμματα μεθοδικής ανάπτυξης υπηρεσιών παιδικής μέριμνας με μικρή επιβάρυνση και να λειτουργούν έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες παιδιών διαφορετικής ηλικίας αλλά και των εργαζομένων γυναικών.

Παλιότερα παρατηρήθηκε το φαινόμενο της επανένταξής της γυναίκας στη μισθωτή εργασία, μετά από διακοπή πάρα πολλών ετών και αυτό συνέβαινε γιατί μετά το μέγαλωμα των παιδιών, αισθανόταν να βρίσκεται στο περιθώριο. Εκτός απ' αυτό, η οικογένεια χρειαζόταν περισσότερα χρήματα λόγω των αυξημένων αναγκών των παιδιών για ψυχαγωγία, ταξίδια ή σπουδές κι έτσι η μητέρα εμφανιζόταν και πάλι στην αγορά εργασίας.

⁸ Βουτηράς Σταύρος, (1981), Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία-Για μια σύγχρονη κοινωνική πολιτική στο πρόβλημα της εργαζόμενης Ελληνίδας, Αθήνα, Παπαζήση, σ.24

Φυσικά όμως η επανένταξη της γυναίκας στη μισθωτή εργασία, δεν ήταν πάντοτε εύκολη, εξαιτίας της ηλικίας, των μεταβολών των συνθηκών και των όρων αγοράς εργασίας.

Παρά την εφαρμογή των οποιοδήποτε μέτρων για την ισότητα των δύο φύλων στην αγορά εργασίας εξακολουθούν να υπάρχουν πολυάριθμα προβλήματα. Οι γυναίκες εξακολουθούν να διατηρούν το μεγαλύτερο ποσοστό των ανειδίκευτων και χαμηλόμισθων θέσεων εργασίας. Η ανεργία των γυναικών είναι μεγαλύτερη από την ανεργία των αντρών. Υπό αυτές τις συνθήκες οι γυναίκες αισθάνονται συνεχώς περισσότερο απειλούμενες. Επίσης η κοινωνία πρακτικά απέτυχε να αναγνωρίσει ότι οι γυναίκες αντιμετωπίζουν τις αλληλοσυγκρουόμενες ευθύνες οικογένειας και απασχόλησης. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι γυναίκες να αποτυγχάνουν να αξιοποιήσουν πλήρως το δυναμικό τους. Η κοινωνία αλλά και η αγορά εργασίας εξακολουθούν να λειτουργούν βασισμένες στην υπόθεση ότι οι γυναίκες είναι υπεύθυνες για το σπίτι και τα παιδιά, ενώ οι άντρες είναι αρμόδιοι για την οικονομική ευημερία της οικογένειας και του σπιτιού.

2.4 Η σημερινή γυναίκα και ο αγώνας της για ισοτιμία.

Σήμερα υπάρχουν στον κόσμο μας δυο συστήματα γυναικείας εργασίας. Στο ένα συναντάμε την γυναίκα με καριέρα η οποία δεν σταματά την εργασία της σε καμία περίπτωση εκτός για λίγο κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της και μετά τον τοκετό. Όπως έχει αποδειχθεί από έρευνες , η εργασία της μητέρας όχι μόνο δεν επιδράει αρνητικά στα παιδιά αλλά αντίθετα είναι πιο ευφυή, πιο ώριμα, διακρίνονται στην εκπαίδευση και στην κοινωνική ζωή από τα παιδιά που η μητέρα τους δεν εργάζεται και τους αφοσιώνεται ολοκληρωτικά.

Οι μητέρες αντιλαμβάνονται γρήγορα ότι ο υπερβολικός συναισθηματισμός τις πιο πολλές φορές καταστρέφει το παιδί κάνοντάς το εγωϊστή, αυταρχικό κ.α.

Αυτό δεν σημαίνει ότι το παιδί δεν έχει ανάγκη από την αγάπη και τη φροντίδα των γονιών αλλά με ορισμένο μέτρο γιατί και οι γονείς όταν το παρακάνουν γίνονται υπερπροστατευτικοί.

Για να προωθηθεί η γυναίκα στον επαγγελματικό χώρο δεν πρέπει να διακόπτει την εργασία της με ενδιάμεσα κενά χρόνου. Για να επιτευχθεί ο σωστός προγραμματισμός της παραγωγής, τα άτομα πρέπει να έχουν συνεχή επαγγελματική συμμετοχή, Γι' αυτό η χρησιμοποίηση της γυναίκας στην ενεργό οικονομία προϋποθέτει τη συνεχή παρουσία της στην εργασία, ώστε να μειωθεί το ωράριο απασχολήσεως όλων των εργαζομένων προϋποθέτοντας την μερική απαλλαγή της μητέρας απ' τη φροντίδα του παιδιού.

Στο δεύτερο σύστημα συναντάμε τη γυναίκα που εργάζεται περιστασιακά αναλόγως με τις κατά καιρούς ανάγκες της οικογένειας. Τα χρήματα που κερδίζουν είναι ένα βοήθημα και όχι ένας βασικός μισθός για την οικογένεια. Πολλές γυναίκες εύχονται να σταματήσουν να εργάζονται γιατί θεωρούν ότι ο άνδρας είναι εκείνος που υποχρεούται να δουλεύει. Όσον αφορά την εργασία που προσφέρουν οι γυναίκες, είναι χωρίς υπευθυνότητα, ενδιαφέρον, εξέλιξη, φιλοδοξίες και όπως είναι φυσικό με ελάχιστη αμοιβή. Επίσης σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν οι γυναίκες που ασχολούνται σε μια εργασία της αρεσκείας τους όχι από ανάγκη γιατί είναι συνήθως εύπορες, αλλά από χόμπι, γιατί μέσα από τη δουλειά πιστεύουν πως ολοκληρώνονται σαν άνθρωποι και εξελίσσεται η προσωπικότητά τους.

Στην εποχή μας πολλές φορές οι εργασιακές σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα δεν βασίζονται στη συνεργασία. Αντίθετα, παρατηρείται συχνά ανταγωνισμός κι αυτό γιατί τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες ξεκινούν με τις παραδοσιακές προκαταλήψεις σχετικά με το ρόλο του καθενός στη ζωή με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται η συνεργασία τους.

Για να υπάρχει αλληλοσεβασμός, ταύτιση και σύμπνοια των απόψεων ανάμεσα στον άντρα και στη γυναίκα πρέπει να αναθεωρηθούν κάποιες από τις απόψεις που πρεσβεύουν οι μιν και οι δε και να αντιμετωπίσουν διαφορετικά τη συμβίωση και τη συνύπαρξη τόσο στον επαγγελματικό χώρο όσο και στο σπίτι. Αυτό που έχει μεγάλη σημασία είναι ότι πρέπει να αντιμετωπιστεί η διαπαιδαγώγηση του παιδιού ισοβαρώς. Πρέπει και οι δύο γονείς να αναλαμβάνουν ισότιμα τις ευθύνες που τους αναλογούν. Επίσης πρέπει να υπάρχει κοινή εκπαίδευση που να διαφωτίζει τους νέους για ένα σωστό οικογενειακό προγραμματισμό και επιπρόσθετα η γυναίκα να βοηθηθεί από το κράτος όσον αφορά στις φροντίδες του παιδιού με τη δημιουργία κατάλληλων εξοπλισμένων παιδικών σταθμών.

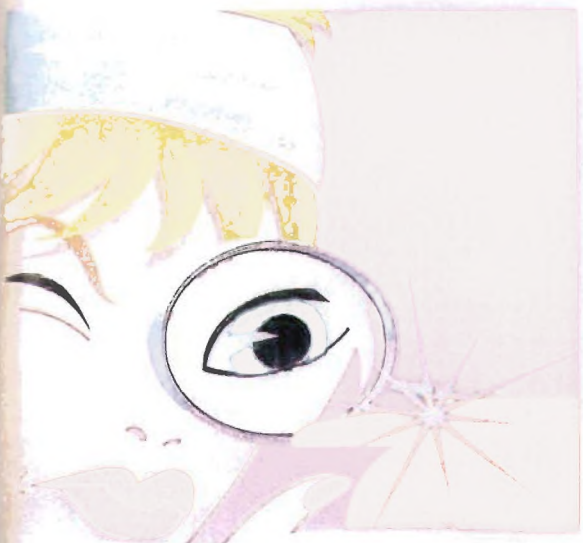
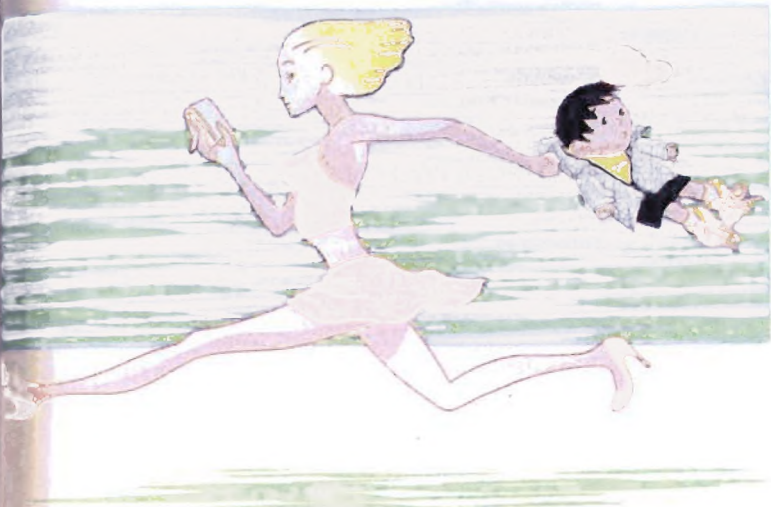
Για να πραγματοποιηθεί η ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα πρέπει να γίνουν ριζικές αλλαγές στις δομές της κοινωνίας όσον αφορά τη θέση της γυναίκας. Η ισότητα στον οικονομικό τομέα θα συμβάλει με την οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών, στην εσωτερική καλλιέργεια των ανθρώπων και έτσι θα επέλθει η κοινωνική ισότητα.

Η ισοτιμία προϋποθέτει αλλαγή στους ρόλους των δύο φύλων. Οι αλλαγές αυτές δεν είναι εύκολες γιατί ο άντρας δύσκολα θα πιστέψει ότι δεν είναι ισχυρότερος από τη γυναίκα, καθώς επίσης και η γυναίκα δύσκολα θα παραδεχτεί ότι είναι ισάξια με τον άντρα για να αναλάβει όλες τις υποχρεώσεις. Η γυναίκα πρέπει μέσα από τη συνεργασία και το διάλογο με τον άντρα να τον κάνει να συναισθανθεί τα προβλήματά της ούτως ώστε αυτός να αναγνωρίσει την πολυπλοκότητα των ρόλων της γυναίκας, να αποδεχτεί τις δυσκολίες της και να τη βοηθήσει. Χωρίς αμοιβαία εμπιστοσύνη και κατανόηση η υπόθεση είναι χαμένη.

Η ισότητα ανάμεσα στους ανθρώπους και ιδιαίτερα ανάμεσα στα δύο φύλα θα έρθει μόνο με τη συνεργασία, τον κοινό αγώνα και την κοινή προσπάθεια. Η

ζωή τότε θα είναι πιο εύκολη αφού θα στηρίζεται στην ομαλή συμβίωση που θα υπάρχει ανάμεσα σε ισότιμα μέλη.

Ο αγώνας για ισοτιμία πρέπει να ξεκινάει πρώτα από την οικογένεια και σ' αυτό θα πρέπει να συμβάλλουν ισάξια και οι δύο γονείς. Εάν η γυναίκα έχει εμπιστοσύνη στον εαυτό της και θάρρος τότε θα μπορέσει να χρησιμοποιήσει τις ικανότητές της κατάλληλα ώστε να δημιουργήσει μια ήρεμη και αρμονική συμβίωση με το άλλο φύλο. Ο αγώνας για την κατάργηση των διακρίσεων εις βάρος της γυναίκας με βάσεις που θεμελιώνει συνεχώς η ατομική της ενέργεια, θα επιβάλλει τη συμμετοχή της στην ενεργό οικονομία και έτσι θα κατοχυρώνουν καθημερινά τα δικαιώματά της για μια πραγματική ισονομία και ισοτιμία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η γυναικεία απασχόληση-επιδράσεις στο οικογενειακό της περιβάλλον και στο κοινωνικό σύνολο.

Η εργασία είναι ένας από τους βασικότερους παράγοντες που συντελούν στην κοινωνική επιβίωση και ανάπτυξη καθώς και στην πολιτιστική πρόοδο. Εξασφαλίζει στον άνθρωπο τα απαραίτητα υλικά αγαθά για την αυτοσυντήρηση αλλά και για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων του προς την κοινωνία. Καλλιεργεί τη συνεργασία των ατόμων αλλά και των εθνών, αναπτύσσει την ατομική και εθνική οικονομία, προσφέρει πνευματικά αγαθά, διατηρεί την ψυχική ισορροπία του ανθρώπου κάνοντάς τον υπεύθυνο και δημιουργικό μέλος της κοινωνίας, εξασφαλίζει αγαθά όπως ο σεβασμός, η πειθαρχία, η αλληλεγγύη, η άμιλλα και η συνεργασία.

Αν και οι λόγοι που οδηγούν τη γυναίκα στην εργασία είναι πολλοί, αυτοί μπορούν να καταταγούν σε τρεις βασικούς. Ο πρώτος είναι καθαρά οικονομικός. Άσχετα από την εργασία που κάνει, είτε ως εργάτρια είτε ως επιχειρηματίας η γυναίκα σ' αυτή την περίπτωση εργάζεται για να ζήσει η ίδια και να συντηρήσει τα μέλη της οικογένειάς της. Έχει δηλαδή σαν βασικό κίνητρο την εξασφάλιση των απαραίτητων πόρων ζωής.

Ένας δεύτερος λόγος που ζητά να εργάζεται είναι συχνά η επιθυμία της να απομακρυνθεί από το σπίτι, τους γονείς που την περιορίζουν ή την καταπιέζουν. Έτσι εργάζεται για να ανεξαρτητοποιηθεί δημιουργώντας και αναλαμβάνοντας νέες ευθύνες ώστε να απαλλαχτεί από άλλες που τις είχαν επιβληθεί εξαιτίας των συνθηκών της ζωής. Κι ακόμη επειδή θέλει να αποδείξει ότι αξίζει σαν άνθρωπος ή ότι μπορεί να εξομοιωθεί με τον άντρα.

Ένας τρίτος και σημαντικός λόγος που θέλει η γυναίκα να εργαστεί είναι η ψυχική της έφεση για μεγαλύτερη διεύρυνση πέραν της οικογένειας. Ο νους της

ζητά να αποκτήσει περισσότερες γνώσεις και να τις αξιοποιήσει δημιουργικά σ' ένα ευρύ σύνολο. Έτσι με μεγαλύτερη άνεση και ευκολία αγκαλιάζει και όλες τις άλλες ευθύνες του σπιτιού, των παιδιών των γονιών της κ.λ.π.

Με τη διαδικασία εισόδου λοιπόν της γυναίκας στον επαγγελματικό στίβο δημιουργούνται καινούργιες καταστάσεις και για τα δύο φύλα. Παλιές αξίες αμφισβητούνται ενώ δημιουργούνται καινούργιες κοινωνικές και οικονομικές δομές. Οι δυσκολίες είναι περισσότερες όσον αφορά τον οικογενειακό χώρο καθώς δημιουργούνται καινούργιες σχέσεις που συχνά χαρακτηρίζονται από μια ένταση ανάμεσα στο ζευγάρι σαν συνέπεια της καινούργιας πραγματικότητας.

3.1 Η επίδραση της διαδικασίας εισόδου της γυναίκας στον επαγγελματικό στίβο για την ίδια.

Για τη γυναίκα, η αίσθηση της προσφοράς, η πεποίθηση πως έχει ξεπεράσει την αδράνεια, η γνώση ότι αποδεικνύεται χρήσιμη και ικανή σε κάποιους τομείς είναι πηγή ικανοποίησης. Η κάλυψη συναισθηματικών ή κοινωνικών αναγκών της μέσα από την εργασία, η ενημέρωση που πλαταίνει τους ορίζοντές της, η ανάπτυξη της προσωπικότητάς της και η αναγνώριση του έργου της και της προσφοράς της συμπληρώνουν τον κατάλογο με τα θετικά της γυναικείας εργασίας.

Πάνω απ' όλα όμως βρίσκεται η αίσθηση της οικονομικής και προσωπικής ανεξαρτησίας, η πεποίθηση πως είναι άτομο με δική του υπόσταση. Γι' αυτό και η συντριπτική πλειοψηφία δηλώνει πως θα συνεχίσει να παραμένει στον επαγγελματικό στίβο παρά τις δυσκολίες που συναντά οι οποίες σίγουρα δεν είναι περιορισμένες.

Ας μην ξεχνάμε πως η γυναίκα εκτός από την εργασία της έξω από το σπίτι έχει και την εργασία του σπιτιού, με αποτέλεσμα να της δημιουργείται άγχος και ένταση με το διπλό αυτό ωράριο εργασίας. Ανεξάρτητα από το αν οι ώρες της

εργασίας είναι ίσες ή περισσότερες απ' αυτές του συζύγου, όταν πρόκειται για το νοικοκυριό και τη φροντίδα του των παιδιών η ευθύνη βαρύνει κατά κύριο λόγο τη γυναίκα.

Η εξάντληση που εκφράζουν οι γυναίκες σήμερα σε σχέση με τον διπλό τους ρόλο είναι η συνέπεια της σύγκρουσης ανάμεσα στην επιθυμία τους να διατηρήσουν την σπιτική ασφάλεια που απολαμβάνουν οι κλεισμένες στο σπίτι γυναίκες και στην επιθυμία να ζήσουν ελεύθερα.

Αν και πολλοί από τους συζύγους γυναικών με πλήρη επαγγελματική απασχόληση ενδέχεται να μοιράζονται τις δουλειές του σπιτιού, όσον αφορά το θέμα των παιδιών η κύρια ευθύνη και οι περισσότερες υποχρεώσεις βαραίνουν τη σύζυγο. Ακόμα και όταν αυτές έχουν βοήθεια από μπίμπι-σίτερ ή παππούδες είναι στην ευθύνη τους η συνεχής παρακολούθηση όλων ή και η ανεύρεση αυτής της βοήθειας, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι μειώνεται το άγχος και η ανησυχία τους. Γιατί ενώ ξέρουν πως κάποιος φροντίζει το παιδί τους ανησυχούν συχνά για την ποιότητα της φροντίδας.

Οι εργαζόμενες μητέρες αναπτύσσουν εύκολα συναισθήματα ενοχής, γιατί εφόσον εργάζονται πολλές ώρες και λείπουν απ' το σπίτι νιώθουν πως υστερούν στο ρόλο τους ως μητέρες.

Παρόλο που σήμερα δεν ισχύει η αντίληψη ότι αυτός που πρέπει να εργάζεται είναι ο άντρας, ενώ η γυναίκα πρέπει να μένει στο σπίτι όταν υπάρχουν παιδιά, η γυναίκα πρέπει να δικαιολογεί την απόφασή της για εργασία κυρίως όταν δεν συντρέχουν οικονομικοί λόγοι. Γι' αυτό η αντίδραση των μητέρων που συσχετίζουν τα παιδαγωγικά προβλήματα με την επαγγελματική τους απασχόληση είναι δικαιολογημένη. Ανησυχούν πολύ για το χρόνο που πρέπει να αφιερώνουν στα παιδιά τους και νιώθουν τύψεις όταν τα αφήνουν για τη δουλειά τους.

Πολλές γυναίκες πάλι για να μπορέσουν να ανταποκριθούν σ' αυτές τις απαιτήσεις του οικογενειακού βίου μειώνουν το χρόνο που διαθέτουν για τον εαυτό τους και συνήθως δεν έχουν τη δυνατότητα να ικανοποιήσουν προσωπικές τους ανάγκες. Αυτό έχει σαν συνέπεια να κινδυνεύει η ψυχική τους ισορροπία καθώς προσπαθώντας ν' ανταποκριθούν και στις οικογενειακές αλλά και στις επαγγελματικές υποχρεώσεις τους νιώθουν κουρασμένες και υπεραπασχολούμενες. Η ψυχική τους ένταση συχνά έχει την εμφάνιση πολλών ψυχοσωματικών προβλημάτων. Αδυναμία, πόνοι στο σώμα με εκδηλώσεις θυμού, απογοήτευσης, οργής είναι αποτέλεσμα άγχους, έντασης και έλλειψης ελεύθερου χρόνου. Πολλές γυναίκες βρίσκουν μοναδική ηρεμία στις ώρες του ύπνου όπου αναπαύονται και ξεφεύγουν από τα προβλήματά τους. Για να καταφέρουν όμως αυτή την ηρεμία αρκετές καταφεύγουν στη χρήση ηρεμιστικών, αντικαταθλιπτικών και υπνωτικών φαρμάκων, η χρήση των οποίων έχει αυξηθεί θεαματικά τα τελευταία χρόνια.

Αν λοιπόν η ένταση και το άγχος δεν υπάρχουν σε περιορισμένο βαθμό ώστε να αποτελούν μόνο την κινητήρια δύναμη στην εξεύρεση τρόπων για να ανταπεξέλθει μια γυναίκα στις απαιτήσεις της καθημερινής ζωής της ή στην καλύτερη περίπτωση να την ωθήσουν να αναθεωρήσει την στάση της και να διεκδικήσει αλλαγές σε οικογενειακό ή εργασιακό επίπεδο, ώστε ν' αλλάξουν οι υπάρχουσες συνθήκες, θ' αποδειχθούν καταστροφικές για την ίδια ως άτομο και στον οικογενειακό αλλά και στον επαγγελματικό χώρο.

3.2 Η επίδραση της διαδικασίας εισόδου της γυναίκας στον επαγγελματικό στίβο για τον σύζυγο.

Είναι γεγονός ότι η φανερή σιγουριά του άντρα σε σχέση με την γυναίκα, κατακτημένη τόσο εύκολα από το γεγονός και μόνο ότι είναι άντρας, μπαίνει σε κρίση με την ισότητα της γυναίκας. Κρίση που εκφράζεται σε όλες τις μορφές

σχέσης από την δημοκρατικοποίηση της οικογενειακής ζωής μέχρι την ισότητα συμπεριφοράς στις σεξουαλικές σχέσεις.

Το πρόβλημα ξεκινάει από τον ρόλο του άντρα που τον θέλει να βασίζεται πάνω στο γόητρο του κατόχου-κατακτητή δίνοντάς του μια θέση κατοχής στη γυναίκα. Αν αποδεχτεί την ελευθερία της γυναίκας, ο ρόλος του ως κατακτητή κινδυνεύει και αυτό τον επηρεάζει αρνητικά. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο συναντάμε διαταραχές ακόμα κι έξω από την καθαρά ερωτικοσυναισθηματική σφαίρα του ζευγαριού, όταν ένας άντρας ξέρει ότι οι άλλοι γνωρίζουν την ανικανότητά του να διατηρήσει στην κατοχή του μια γυναίκα. Η προσωπικότητα ενός τέτοιου άντρα, η ικανότητά του στη δουλειά, ο τρόπος του να λειτουργεί γενικά πάσχει εξαιτίας της «αποτυχίας» του σαν κατόχου της γυναίκας, όλη η σιγουριά του ελαττώνεται και στον οικείο αλλά και στον κοινωνικό του χώρο. Γιατί δεν αρκεί η αποδοχή της ανεξαρτησίας της γυναίκας να γίνει δεκτή μόνο ατομικά αλλά και κοινωνικά. Το σημερινό ζευγάρι ζει την ανάγκη για μια μη καταπιεστική ανοχή τη στιγμή που ακόμα ισχύουν οι κοινωνικοί κανόνες και ψυχολογικοί δυναμισμοί οι οποίοι κάνουν ελάχιστα δυνατή την επιβίωση του απελευθερωμένου ζευγαριού. Δεν πρέπει να παραλειφθεί η μεγάλη προσφορά της εργαζόμενης γυναίκας στον αγώνα της οικονομικής ευημερίας της οικογένειας, που μέχρι πρόσφατα επιβάρυνε αποκλειστικά και μόνο τον άντρα. Ο άντρας δεν μπορεί να αρνηθεί πως η ύπαρξη ενός δεύτερου εργατικού χεριού στην οικογένεια και η πρόσθετη εισφορά ενός δεύτερου μισθού στον οικογενειακό προϋπολογισμό, του εξασφαλίζει περισσότερη άνεση και ευκολία στην απόκτηση των απαραίτητων αγαθών και του παρέχει περισσότερο ελεύθερο χρόνο για την ικανοποίηση των προσωπικών του απολαύσεων που θα του προσφέρουν την ψυχική του ισορροπία.

Εξάλλου η ύπαρξη μιας ολοκληρωμένης και αυτοτελής προσωπικότητας που θα χαρακτηρίζει την σύντροφό του και που θα έχει αποκτηθεί με όλα τα θετικά της επαγγελματικής απασχόλησής της, θα τον ικανοποιούν πρώτα ως άτομο που θα ξέρει πως τον συμπληρώνει ένα άλλο εξίσου ικανό άτομο και δεύτερον ως μέλος μιας κοινωνίας που αποδέχεται το ζευγάρι σαν μια παραγωγική και χρήσιμη ομάδα για τη λειτουργία της.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι γυναίκες-σύζυγοι που ανήκουν στον ενεργό οικονομικά πληθυσμό νιώθουν πιο ολοκληρωμένες, πιο αυτόνομες και πιο δημιουργικές από την εργασία που κάνουν. Μάλιστα χαρακτηρίζονται πιο θερμές, πιο πρόθυμες για επικοινωνία και συζήτηση και με περισσότερη διάθεση να βιώσουν πιο έντονα την συναισθηματική και σεξουαλική σχέση τους.

3.3 Η επίδραση της διαδικασίας εισόδου της γυναίκας στον επαγγελματικό στίβο για την ανατροφή των παιδιών.

«Παρόλο σήμερα που το ποσοστό των εργαζομένων μητέρων με μικρά παιδιά είναι μεγάλο, η ομάδα των παιδιών με ανεπαρκή φροντίδα εξελίσσεται σε μια μειονότητα που μέρα με τη μέρα φθίνει. Το 40% του συνόλου των παιδιών εργαζομένων μητέρων φροντίζονται μέσα στο δικό τους διαμέρισμα από συγγενείς ή γνωστούς, συνήθως δε από γιαγιάδες ή παππούδες. Το 24,4 % φυλάγεται έξω από το δικό τους σπίτι από κάποιο μόνιμο πρόσωπο που τα φροντίζει. Μόνο το 10,8% των παιδιών πηγαίνουν σε νηπιοτροφείο ή κάποιο παρόμοιο ίδρυμα. Μ' άλλα λόγια τα τρία τέταρτα των παιδιών παραμένουν στο σπίτι κάτω από την επιμέλεια ενός μόνιμου προσώπου»⁹.

⁹ Βουτυράς Σταύρος, (1981), Η γυναίκα στην μισθωτή εργασία για μια σύγχρονη κοινωνική πολιτική στο πρόβλημα της εργαζομένης Ελληνίδας, Αθήνα, Παπαζήση σ.135

Βλέπουμε λοιπόν ότι παρόλο που αυξάνεται το ποσοστό των εργαζόμενων μητέρων με μικρά παιδιά τα περισσότερα από αυτά δεν φροντίζονται σε δημόσια ιδρύματα αλλά σε ιδιωτικά.

Μετά από πολλές σχετικές επιστημονικές έρευνες αποδείχθηκε πως το γεγονός και μόνο ότι οι δύο γονείς εργάζονται επαγγελματικά δεν χρειάζεται να έχει δυσμενή αντίκτυπο στην ανάπτυξη των παιδιών. Στη στάση των εργαζόμενων μητέρων απέναντι στα παιδιά τους δεν παρατηρούνται βασικές διαφορές σε σχέση με τη στάση των μητέρων που δεν έχουν επαγγελματική απασχόληση. Το γεγονός ότι η μητέρα μένει διαρκώς με το παιδί δεν δημιουργεί ευνοϊκότερες συνθήκες ανάπτυξης. Το παιδί δεν χρειάζεται την διαρκή παρουσία της μητέρας του αλλά την τακτική και έντονη στοργή ενός προσώπου που το φροντίζει. Αυτό το πρόσωπο είναι κατά κανόνα η μητέρα αλλά αν και οι δύο γονείς συμφωνήσουν ότι μπορούν ταυτόχρονα ή εναλλάξ, ν' ασχοληθούν με το παιδί, να το ταΐζουν, να το αλλάζουν και να παίζουν μαζί του, τότε μπορεί και οι δύο να είναι ισότιμα πρόσωπα καθημερινής επαφής και φροντίδας.

Όλα αυτά δεν αποκλείουν τη δημιουργία μειονεκτημάτων για τα παιδιά αλλά και τις μητέρες κυρίως όταν η επαγγελματική δραστηριότητα ασκείται κάτω από δυσμενείς συνθήκες όπως για παράδειγμα ο μεγάλος φόρτος εργασίας στη δουλειά και στο σπίτι, πολλά παιδιά προσχολικής ηλικίας με μικρή διαφορά ηλικίας μεταξύ τους, η πολύ λίγη συμπαράσταση του συζύγου στο σπίτι ή και η μη ικανοποιητική φροντίδα των παιδιών τις ώρες που η μητέρα απουσιάζει.

Μια εύλογη απορία που γεννιέται είναι αν οι γυναίκες που έχουν μια τέτοια χρονική επιβάρυνση έχουν ακόμη αρκετό χρόνο για το παιδί ή αν είναι σε θέση να ασχοληθούν μαζί του με ηρεμία και νηφαλιότητα. Η ποιότητα της φροντίδας όμως δεν εξαρτάται από το πόσο χρόνο περνάει κανείς με το παιδί αλλά κυρίως από το πώς περνάει αυτό το χρόνο. Το παιδί νιώθει πολύ καλά αν δεν θεωρούν την

απασχόληση μαζί του μόνο καθήκον ή αν διασκεδάζουν και χαίρονται να παίζουν μαζί του. Μερικοί γονείς που δεν ήθελαν ή δεν ήταν σε θέση να παίξουν με τα παιδιά τους, διαπίστωσαν ότι μετά το παιχνίδι τα παιδιά δεν ήταν ευχαριστημένα ή ότι είχαν επιθετικές αντιδράσεις, γιατί δεν ικανοποιήθηκαν συναισθηματικά.

Θα ήταν πολύ θετικό αν οι εργαζόμενες μητέρες, ιδιαίτερα τον πρώτο χρόνο της ζωής του παιδιού, δεν αναλάμβαναν εργασία με ακανόνιστες ώρες ή συχνές μετακινήσεις που δυσκολεύουν την καθημερινή τους επιστροφή στο σπίτι. Το παιδί χρειάζεται για την ανάπτυξή του και την ικανοποίηση των αναγκών του κάποιο πρόγραμμα από το οποίο αποκτά ασφάλεια ξέροντας πως το φροντίζουν τακτικά και μόνιμα. Η δυσκολία με την οποία τα παιδιά των εργαζόμενων μητέρων δυσκολεύονται να κοιμηθούν είναι συχνά συνέπεια μιας έλλειψης αισθήματος ασφάλειας. Σίγουρα όμως υπάρχουν και εξαιρέσεις στον κανόνα αρκεί οι γονείς να συνειδητοποιήσουν ότι ακριβώς τον πρώτο χρόνο το παιδί κατακλύζεται από εμπειρίες γι' αυτό χρειάζεται βοήθεια προσανατολισμού.

Ακόμη το παιδί δεν πρέπει να υποβάλλεται σε πολύ συχνή αλλαγή τόπου για παράδειγμα αν δύο πρόσωπα φροντίζουν το παιδί και το παίρνουν ανά διαστήματα σπίτι τους, η αλλαγή περιβάλλοντος δεν ικανοποιεί την ανάγκη του παιδιού για σταθερότητα και μονιμότητα. Μην ξεχνάμε όμως ότι η αλλαγή τόπου επιτρέπει στο παιδί να επεκτείνει τις εμπειρίες του και να γνωρίσει νέα πράγματα. Αυτό βέβαια θα πρέπει να ληφθεί υπόψη σε σχέση με την ηλικία του και κατά πόσο είναι σε θέση να αφομοιώσει νέες εντυπώσεις.

Η αλλαγή του περιβάλλοντος λοιπόν μπορεί να αντιμετωπιστεί θετικά από το παιδί όταν δεν γίνεται ξαφνικά και με τη βοήθεια οικείων προσώπων. Διότι η εμπιστοσύνη του παιδιού προς αυτά θα το βοηθήσει να αντιμετωπίσει το άγνωστο, να το εξερευνήσει και να το κάνει οικείο.

Οι προβληματισμοί και οι ανησυχίες συνεχίζουν να υφίστανται για την εργαζόμενη μητέρα και όταν το παιδί παύει να ανήκει στην παιδική ηλικία. Μπαίνοντας το παιδί στην προεφηβική ηλικία αναγκάζει τη μητέρα να έρθει αντιμέτωπη με μια νέα κατάσταση. Αυτά τα χρόνια το παιδί βρίσκεται σε μεταβατική περίοδο, αλλάζει και γίνεται έφηβος κι έτσι ανεξαρτητοποιείται σε πολλά πράγματα σε σχέση με τους γονείς του.

Σ' αυτή τη φάση η μητέρα είναι σε εικοσιτετράωρη βάση σαν φύλακας της ευδαιμονίας του μικρού παιδιού με το να είναι οδηγός σ' ένα ημιαυτόνομο άτομο. Το παιδί είναι ικανό να κάνει βαθιές και ουσιαστικές ερωτήσεις σχετικά με τη ζωή που βιώνει ψάχνοντας πειστικές απαντήσεις. Η αναπτυσσόμενη ωριμότητά του καθώς και η ικανότητά του να φροντίζει τον εαυτό του αλλά και τους άλλους ελαφρύνει λίγο το φορτίο από τους όμως της μητέρας. Παρόλα αυτά όμως μια μητέρα με παιδί στην προεφηβική ηλικία αναρωτιέται συνεχώς πόσο την χρειάζεται το παιδί και κατά πόσο μπορεί να κάνει χωρίς αυτή.

Στην αρχή των προεφηβικών χρόνων το παιδί μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα αρχίζει να εντάσσεται και στον κοινωνικό χώρο. Σ' όλη αυτή την περίοδο παρατηρείται ότι νέοι άνθρωποι και νέες ιδέες έξω από το οικογενειακό περιβάλλον, γίνονται μέρος της ζωής του παιδιού. Όλο και περισσότεροι άλλοι σημαντικοί και άλλοι λιγότερο σημαντικοί θα έχουν τώρα μια θέση στη ζωή και στην ανάπτυξη του παιδιού κι έτσι το ίδιο το παιδί θα ξεκινήσει να παίρνει μόνο του αποφάσεις για τις πράξεις και τη συμπεριφορά του.

Πολλές μητέρες μπορεί να αισθάνονται ότι τα πράγματα ήταν πιο εύκολα όταν τα παιδιά ήταν μικρότερα γιατί τότε μπορούσαν να ελέγχουν σχεδόν κάθε πτυχή της εμπειρίας και του περιβάλλοντος του παιδιού τους. Οι φόβοι των μητέρων για την υγεία και ασφάλεια του παιδιού, η ανασφάλεια για τα καινούργια πράγματα που γνωρίζει το παιδί αλλά και η χαρά για τη νέα αυτόνομη

προσωπικότητά του καθώς και ευχαρίστηση γιατί αυξάνονται οι δεξιότητες του είναι για τη μητέρα αλληλοσυγκρουόμενα αισθήματα που κάνουν αυτά τα χρόνια γεμάτα άγχος και ένταση.

Πέρα από τη συναισθηματική σφαίρα υπάρχει και η πρακτική πλευρά του όλου θέματος με τα δικά της προβλήματα. Η μητέρα πρέπει να είναι σε θέση να διαθέτει επιπλέον ελεύθερες ώρες για την αντιμετώπιση τυχόν δυσκολιών στην σχολική επίδοση του παιδιού, καθώς έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με το εκπαιδευτικό σύστημα. Επίσης καθώς το παιδί μεγαλώνει αυξάνονται και οι οικονομικές πιέσεις. Ρούχα, φροντιστήρια ακόμα και η τροφή μπορούν να βαραίνουν τον οικονομικό προϋπολογισμό της οικογένειας.

Οι δυσκολίες όμως συνεχίζονται γι' αυτή και όταν το παιδί μπει στη εφηβεία, γιατί η έναρξη συμπίπτει με έντονες ψυχοκοινωνικές αλλαγές στη ζωή του ατόμου. Συχνά η απρόβλεπτη συμπεριφορά και η έλλειψη αμοιβαιότητας είναι σημάδια ότι το παιδί αγωνίζεται ν' αποκτήσει μια διαφορετική ταυτότητα απ' τους μεγάλους. Έτσι η μητέρα δεν μπορεί πάντα να βρίσκει έναν εύκολο τρόπο να επικοινωνήσει μαζί του.

«Είναι γενικά αποδεκτό ότι η κρίση της εφηβείας οφείλεται κυρίως στο ρόλο που η κοινωνία αναγνωρίζει στον έφηβο και όχι τόσο σε ενδογενείς ψυχολογικούς και αναπτυξιακούς παράγοντες. Ο έφηβος κινείται σε χώρους πιο αυτόνομης δράσης πέρα από το στενό οικογενειακό πλαίσιο, την εξουσία του οποίου αρχίζει να αμφισβητεί έντονα. Εξάλλου και η εξέλιξη των νοητικών του διεργασιών που από συγκεκριμένες γίνονται πιο αφηρημένες, εισάγει μια πιο σκεπτικιστική κριτική και κοινωνικοκεντρική θεώρηση του κόσμου και των σχέσεων μέσα σ' αυτόν,

κάνοντας έτσι και την επίδραση των διαφόρων κοινωνικοποιητικών φορέων πέρα από την οικογένεια, πιο σημαντική στη φάση αυτή»¹⁰.

Οι ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές μεταβολές έχουν επηρεάσει καθοριστικά τη μορφή της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας, με αποτέλεσμα να έχει αλλάξει ριζικά ακόμη και ο χώρος μέσα στον οποίο κινείται ο έφηβος. Αυτό δεν σημαίνει ότι η οικογένεια δεν είναι πολύ σημαντική γι' αυτόν, ίσα-ίσα οι έφηβοι χρειάζονται ένα μεγάλο μέρος συναισθηματικής φροντίδας καθώς ζουν στα ανεβοκατεβάσματα της εφηβείας.

Οι γονείς δεν πρέπει να πιέζουν τους νέους στο ζήτημα της επαγγελματικής τους επιλογής γιατί αυτό είναι ευθύνη αλλά και δικαιώματα του νέου. Η στάση των γονιών σε βασικά ζητήματα που έχουν σχέση με τον εργασιακό χώρο και το συγκεκριμένο τους επάγγελμα μπορεί ν' αποτελέσει παράδειγμα προς αποφυγή για τον έφηβο επηρεάζοντάς τον αρνητικά στην επιλογή του επαγγέλματος.

Βλέπουμε ότι κι εδώ πάλι ο ρόλος της εργαζόμενης μητέρας, που κατά γενική αποδοχή την θέλει πιο κοντά στο παιδί, είναι δύσκολος καθώς πρέπει να είναι σε θέση να κατανοήσει ιδιαίτερες κλίσεις του παιδιού, να κουβεντιάσει μαζί του για τις απορίες ή ανησυχίες του ή και να μάθει πως περνάει τις ελεύθερες ώρες του. Μην ξεχνάμε ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι ακριβώς αυτός που δίνει το δικαίωμα στον άνθρωπο να παρουσιάσει τον εσωτερικό του κόσμο και να δείξει αυτό που αισθάνεται βαθιά μέσα του σαν ανάγκη.

Η μεγαλύτερη συμμετοχή της γυναίκας-μητέρας στο εργατικό δυναμικό και στον δημόσιο βίο μαζί με την αύξηση του χρόνου απασχολήσεως του εφήβου στην εκπαίδευση, συνέβαλαν σε ριζικές αλλαγές στους ρόλους μέσα στην οικογένεια. Ο χώρος και ο χρόνος συναλλαγής του εφήβου με την οικογένεια έχει

¹⁰ Δεύτερο Διεπιστημονικό Συνέδριο, (1984), Ο έφηβος στην Ελλάδα

περιοριστεί, οι ρόλοι που βιώνει ο έφηβος και σαν πρότυπα για τη δική του συμπεριφορά έχουν γίνει ξεκάθαροι. Οι γονείς που αισθάνονται ασφαλείς και σέβονται τον εαυτό τους μπορούν να βιώσουν μια επιτυχημένη σχέση με τους εφήβους τους.

Βέβαια όλα αυτά τα χαρακτηριστικά είναι σχεδόν κοινά για όλους τους εφήβους ανεξάρτητα με το αν η μητέρα τους εργάζεται ή όχι. Φυσικά όμως οι δυσκολίες αυτές επιδεινώνουν την κατάσταση που ζει μια εργαζόμενη μητέρα καθώς έρχονται να συμπληρώσουν όλα τα υπόλοιπα προβλήματα που αντιμετωπίζει στη δουλειά ή στη σχέση της με τον σύζυγο. Σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες αυτό που έχει σημασία στη σχέση εργαζόμενης μητέρας και παιδιού είναι το κατά πόσο η μητέρα αισθάνεται ικανοποιημένη με το ρόλο της ως εργαζόμενη και ως γονιός.

Οι ικανοποιημένες μητέρες είναι πιο θερμές, ασχολούνται και επιδρούν στα παιδιά τους περισσότερο και καλύτερα από τις δυσαρεστημένες μητέρες. Μια μητέρα που χαίρεται τις συνθήκες της προσωπικής και επαγγελματικής ζωής γίνεται πηγή θετικών ερεθισμάτων για την ψυχολογία του παιδιού της.

3.4 Η επίδραση της διαδικασίας εισόδου της γυναίκας στον επαγγελματικό στίβο στην κοινωνία.

Τώρα πια η οικογένεια δεν αποτελεί ένα ξεχωριστό κομμάτι της κοινωνίας αλλά αναπόσπαστο μέρος της καθώς οι αλλαγές που συντελούνται στο εσωτερικό της πρώτης έχουν αντίκτυπο στη δομή και στη λειτουργία της δεύτερης. Στις σύγχρονες κοινωνίες η απασχόληση των γυναικών είναι ένα φαινόμενο που με την ένταση και τη δυναμική του σηματοδοτεί ουσιώδεις κοινωνικές μεταβολές. Πράγματι η μαζικότητα της γυναικείας απασχόλησης σημαίνει ουσιαστική αναδιάρθρωση τόσο της αγοράς εργασίας όσο και του κοινωνικού βίου και απαιτεί νέα οργάνωση της κοινωνίας.

Αυτό που έχει απασχολήσει είναι οι επιπτώσεις της επαγγελματικής απασχόλησης των γυναικών στην κοινωνία. Σήμερα υπάρχουν ορισμένες αντιμετώπισεις που έχουν συμβάλει αποφασιστικά στην προώθηση των σχετικών αυτών προβληματισμών.

Καταρχήν η συντηρητική αντιμετώπιση είναι αυτή που θεωρεί την επαγγελματική απασχόληση της γυναίκας ως εξαρτώμενη από την οικογενειακή της κατάσταση και την κοινωνικοοικονομική θέση του συζύγου της. Άρα με βάση την ανισότητα των φύλων η γυναικεία απασχόληση έχει ελάχιστη επίδραση στην κοινωνική θέση της γυναίκας.

Η νεοφεμινιστική αντιμετώπιση διατηρεί μεν το νοικοκυριό ως μονάδα κοινωνικής στρωμάτωσης αλλά στον προσδιορισμό της θέσης του σε αναφορά τόσο με τη θέση του άντρα όσο και με εκείνη της γυναίκας. Η αντιμετώπιση αυτή επιτρέπει την επισήμανση της σημαντικής βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των οικογενειών όπου και οι δύο σύζυγοι εργάζονται, αλλά έχει κατηγορηθεί για την συγκάλυψη της ανισότητας των συζύγων στα πλαίσια της οικογένειας.

Μια τρίτη τοποθέτηση αφορά τις οικονομικά ενεργές γυναίκες και την κατάταξη τους στην κοινωνική στρωμάτωση χωρίς αναφορά στο νοικοκυριό και στην οικογενειακή τους ζωή έτσι ώστε την κατάταξη αυτή να μην υπάρχουν διακρίσεις μεταξύ των εργαζομένων αυτών γυναικών σχετικές με την οικογενειακή τους κατάσταση. Η τοποθέτηση αυτή όμως γίνεται με κριτήρια που έχουν χρησιμοποιηθεί για την κατάταξη των εργαζομένων αντρών και είναι πολύ αμφισβητήσιμη η εφαρμογή της στις εργαζόμενες γυναίκες γιατί οι ενδείξεις που υπάρχουν δείχνουν ότι η γυναίκα βλέπει τον χώρο της εργασίας και την επιτυχία της στα πλαίσια της δουλειάς της με διαφορετικό τρόπο από εκείνον του άντρα. Άρα η γυναίκα αξιολογεί τη θέση της στο χώρο αυτό με άλλα κριτήρια.

Στην κλασική επικρατούσα αντίληψη της στρωμάτωσης και της κοινωνικής κινητικότητας, λαμβάνεται σήμερα υπόψη η κοινωνική προέλευση της συζύγου προκειμένου να ερμηνευθεί η ενδεχόμενη κοινωνική κινητικότητα του συζύγου. Έτσι η γυναίκα, σύμφωνα μ' αυτή τη θεωρία συμβάλει και αυτή στις απαιτήσεις της όποιας κοινωνικής άνοδου καθορίζει η καριέρα του συζύγου. Παρόλα αυτά οι κοινωνιολόγοι υποστηρίζουν την ανάγκη ανάπτυξης μιας καινούργιας θεωρίας για τις κοινωνικές τάξεις στην οποία όμως αμφισβητείται η συμβολή της εργαζόμενης γυναίκας στην κοινωνική άνοδο του συζύγου, καθώς ο σύζυγος και η οικογένεια στερείται, ένα μέρος έστω, των υπηρεσιών της νοικοκυράς γυναίκας, αφού αυτή εργάζεται πράγμα που μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην καριέρα του συζύγου.

Η βελτίωση των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών εφοδίων των γυναικών έχει σοβαρές επιπτώσεις. Καταρχήν αν οι θέσεις που καταλαμβάνουν οι γυναίκες δεν αυξηθούν, τότε η αύξηση του εκπαιδευτικού επιπέδου σε συνάρτηση με την αύξηση του γυναικείου εργατικού δυναμικού θα σημάνει την κατάληψη των αντρικών θέσεων και την αύξηση του ανταγωνισμού σ' αυτό το επίπεδο.

Επίσης οι πιέσεις αυτές, θ' αυξηθούν εξαιτίας της τάσης των γυναικών με προσόντα και επαγγελματικές προοπτικές να μη διακόπτουν την επαγγελματική τους απασχόληση και να βρίσκονται συνεχώς στην αγορά εργασίας. Ως αποτέλεσμα αυτού θα σημειωθεί αύξηση του εργατικού δυναμικού και κατά συνέπεια θα εξαλειφθεί η διαφοροποίηση αντρών και γυναικών ως προς την εργατική εμπειρία.

Επιπρόσθετα η παραμονή στην αγορά εργασίας και κυρίως η άνοδος στην επαγγελματική ιεραρχία σημαίνει πολλές φορές μετακίνηση σε άλλο τόπο. Έτσι εξηγείται γιατί πολλές γυναίκες με επαγγελματικές προοπτικές εγκατέλειψαν αυτή την ευκαιρία για καριέρα, γιατί είτε δεν συμβιβάζονταν με τις οικογενειακές

υποχρεώσεις τους ή με τις απαιτήσεις της καριέρας του συζύγου. Απ' αυτό προβλέπεται ότι οι γυναίκες που θα μπορέσουν να κάνουν καριέρα είναι στην πλειοψηφία τους χωρισμένες, άγαμες μητέρες, άτεκνες ή χήρες.

Παρόλα αυτά δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η εργασία της συζύγου συμβάλλει αποφασιστικά στο εισόδημα της οικογένειας. Οι οικογένειες όπου και οι δύο σύζυγοι είναι οικονομικά ενεργοί ανήκουν σε υψηλότερα εισοδηματικά στρώματα από τις «παραδοσιακές» οικογένειες όπου μόνο ο σύζυγος είναι οικονομικά ενεργός. Θα λέγαμε λοιπόν ότι η εργασία της γυναίκας βελτιώνει το επίπεδο ζωής της οικογένειας, με ευρύτερο αντίκτυπο στην κοινωνία, εξαιτίας της θέσης που η οικογένεια αυτή θα έχει εξασφαλίσει σ' αυτήν.

Φυσικά για να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά τα όποια προβλήματα που προκύπτουν πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι τα προβλήματα αυτά δεν είναι μόνο γυναικεία αλλά ολόκληρης της κοινωνίας. Εφόσον η γυναικεία απασχόληση παίζει σημαντικό ρόλο στον σύγχρονο συλλογικό βίο και στην εξέλιξή του, η επίλυση των προβλημάτων που αφορούν την απασχόληση αυτή δεν πρέπει ν' αναμένεται μόνο από την εκάστοτε πολιτική. Εξαρτάται και από την αποτελεσματικότητα της αντιμετώπισής τους και από το πλέγμα των επιμέρους κοινωνικών πολιτικών. Εάν δεν αντιμετωπιστούν σωστά τα προβλήματα αυτά κινδυνεύει η κοινωνική συνοχή εφόσον θα διαταραχτεί η αλληλεγγύη του κοινωνικού συνόλου καθώς επίσης και η αμοιβαιότητα των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων που συνδέει τα μέλη αυτά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Ταξική διαφοροποίηση στο χώρο εργασίας -Το παράδειγμα των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών.

Με τη μικρασιατική καταστροφή του 1922 εισήλθαν στην Ελλάδα χιλιάδες πρόσφυγες ανάμεσα στους οποίους κυριαρχούσε το γυναικείο στοιχείο. Η απομόνωση των γυναικών έσπασε σε όλα τα επίπεδα, από τις οικιστικές συνήθειες μέχρι την παραγωγή. Το φεμινιστικό κίνημα αναπτυσσόταν και τα ήθη άλλαζαν, παρόλα αυτά ο στιγματισμός της προσφυγοπούλας δεν έλειπε από τον ντόπιο πληθυσμό. Η μαζική είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας άρχισε σε μια περίοδο μεγάλης εκμετάλλευσης του εργατικού δυναμικού και κυρίως των γυναικών. Ένα νέο προλεταριάτο γεννήθηκε ανάμεσα στις προσφυγοπούλες οι οποίες εργάζονταν σε κλωστοϋφαντουργικά εργοστάσια και καπνοβιομηχανίες. Η ταπητουργία και η υφαντουργία δημιουργήθηκαν από ειδικευμένη γυναικεία εργασία.

Τα ημερομίσθια των γυναικών ήταν τα μισά των αντρικών ημερομισθίων και ήταν πολύ κοντά στα αγροτικά ημερομίσθια. Όλη αυτή η εκμετάλλευση επιδεινωνόταν απ' το γεγονός ότι οι γυναίκες δεν γίνονταν δεκτές στα εργατικά συνδικάτα καθώς επίσης δεν είχαν τη δυνατότητα αυτόνομων συλλογικών κινητοποιήσεων.

Μπορεί οι άντρες να κυριαρχούσαν στις μικρές επιχειρήσεις ως εργάτες ή ως εργοδότες αλλά και οι γυναίκες είχαν ενσωματωθεί σε μεγάλες εξαγωγικές βιομηχανίες αυξάνοντας έτσι την προλεταριοποίησή τους. Βέβαια υπήρχε και η κρυφή πλευρά της γυναικείας δραστηριότητας δηλαδή η δουλειά στο σπίτι, το φασόν που πρόκειται για εργασία που συνήθως δεν εκδηλώνεται, δεν ασφαρίζεται και δεν μπορεί να συνδικαλισθεί. Η φεμινιστική κίνηση πριν ακόμα καρποφορήσει

διακόπηκε απότομα από τα χρόνια της δικτατορίας του Μεταξά. Το εργατικό και προοδευτικό κίνημα γενικότερα καταστάληκε ενώ οι ηγέτες εξορίστηκαν ή προφυλακίστηκαν. Ακολούθησε η πολεμική δεκαετία του 1940 όπου ο αγώνας για αντίσταση, επιβίωση και ταξικές συγκρούσεις επισκίασε κάθε άλλη ανησυχία.

4.1 Ταξική διαφοροποίηση της σύγχρονης γυναικείας εργασίας.

Το ποσοστό του ενεργού πληθυσμού σε σχέση με το συνολικό είναι στην Ελλάδα μέχρι και σήμερα εξαιρετικά χαμηλό. Η Ελλάδα έρχεται τελευταία στην Ευρώπη όσον αφορά τον πληθυσμό που είναι ενταγμένη σε οικονομικές δραστηριότητες. Παρατηρείται όλο και μεγαλύτερη καθυστέρηση ένταξης των νέων στην αγορά εργασίας, κυρίως στην πρωτεύουσα, αλλά και ταχύτερη απενεργοποίηση των ηλικιωμένων. Αυτό αποδίδεται στην αθρόα συμμετοχή των νέων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά και κυρίως στο ρόλο της οικογένειας που φροντίζει και συντηρεί τα γηραιότερα ή νεότερα μέλη της. Η διευρυμένη οικογένεια υποθάλλπει ή προγραμματίζει την καθυστερημένη ενεργοποίηση των νέων και προσφέρει καταφύγιο στους ηλικιωμένους. Με αυτές τις συνθήκες και με την έλλειψη κοινωνικής πολιτικής, περίθαλψης, πρόνοιας και γενικά κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα, η οικιακή εργασία μεγαλώνει και τα καθήκοντα των γυναικών πληθαίνουν.

Η μεσοπολεμική περίοδος έχει μεγάλη σημασία για την παγίωση των διαρθρωτικών χαρακτηριστικών της ελληνικής κοινωνίας. Το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στον εργασιακό χώρο μένει σχεδόν σταθερό από την περίοδο έλευσης των προσφύγων μέχρι και το 1971.

Στη δεκαετία του 1960 μεγάλα κύματα εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης ερήμωσαν την ύπαιθρο και διόγκωσαν κυρίως το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας και του Πειραιά. Τότε η πρωτεύουσα είχε σημειώσει πραγματική πληθυσμιακή έκρηξη ενώ η υπόλοιπη Ελλάδα επλήγη από αντίστοιχη

παρακμή και ίσως θα είχε ερημωθεί τελείως η χώρα από την αθρόα εξωτερική μετανάστευση νέων αντρών και γυναικών, αν η πρωτεύουσα δεν έπαιζε ένα εξισορροπητικό ρόλο. Οι μετανάστες δημιούργησαν το μεσοπολεμικό ελληνικό οικονομικό θαύμα, χωρίς καμία κρατική αρωγή.

Πριν από τη δεκαετία του 1980 οι εργαζόμενες γυναίκες παρουσίαζαν κάποια ταξική ομοιογένεια. Όλες οι ομάδες τους, είτε στα εργοστάσια είτε στο δημόσιο τομέα, δούλευαν στις χαμηλότερες αμοιβόμενες εργασίες ως εργάτριες ή υπηρέτριες ή ως κατώτερες υπάλληλοι, οπότε δεν μπορούσε κανείς να μιλήσει εύκολα για ταξικό χάσμα.

Σήμερα όμως τα πράγματα έχουν αλλάξει, ο γυναικείος εργαζόμενος πληθυσμός δεν αποτελεί πια μέρος του κατώτατου τμήματος της κοινωνικής ιεραρχίας καθώς η σύνθεσή του έχει αλλάξει ριζικά. Ο γυναικείος εργαζόμενος πληθυσμός είναι πιο ανομοιογενής και οξύτερα πολωμένος απ' ότι ο αντρικός. Στο ένα άκρο συναντάμε τις νέες έμμισθες μορφωμένες γυναίκες κυρίως στις μεγαλουπόλεις όπως στην Αθήνα ή στη Θεσσαλονίκη και στο άλλο άκρο βρίσκουμε τις γυναίκες που εκτελούν χειρωνακτικές και χαμηλά αμοιβόμενες εργασίες στα εργοστάσια και στις υπηρεσίες.

Ο αριθμός των μορφωμένων γυναικών που κατευθύνονται κυρίως προς τον δημόσιο τομέα, τείνει να αυξάνεται μετά τη μαζική είσοδο των κοριτσιών στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση. Η σύνθεση κατά φύλα του φοιτητικού σώματος μεταβάλλεται πολύ γρήγορα από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 σε όλες τις σχολές ιδιαίτερα σ' αυτές που προετοιμάζουν για απασχόληση στον δημόσιο τομέα. Βέβαια δεν είναι λίγες οι γυναίκες που φοιτούν στην Ιατρική ή στο Πολυτεχνείο και σε άλλες παραδοσιακά «αντρικές» σχολές.

Όλο και περισσότερο ο πληθυσμός της Αθήνας αποτελείται από μορφωμένες γυναίκες, ιδιαίτερα όσο οι νεότερες γενιές καταλαμβάνουν ανώτερα

επαγγέλματα και θέσεις του δημοσίου. Ανάμεσά τους φυσικά υπερτερούν οι μεσαίες και κατώτερες υπάλληλοι αλλά πολλές είναι επιστήμονες και διευθυντικά στελέχη.

Οι Έλληνες ερευνητές κάνουν λόγο για μια νέα γυναικεία ελίτ της μεσαίας τάξης. Ανάμεσά της υπάρχουν γυναίκες που υιοθετούν αντρικούς ρόλους, γυναίκες καριέρας που ανταγωνίζονται τις συναδέλφους του και κρατούν τις αποστάσεις τους από τις χειρώνακτες, αναπαράγοντας έτσι την κυρίαρχη ιδεολογία σε όλα τα επίπεδα. Βέβαια υπάρχουν και οι άλλες μορφωμένες γυναίκες που προσπαθούν να εισάγουν νέα ήθη στην κοινωνική ζωή, στρέφονται προς την δημόσια ζωή, καλλιεργούν δημιουργικά τις επιστήμες και τις τέχνες ή αναπτύσσουν το γυναικείο κίνημα.

Για πολλά χρόνια το ελεύθερο επάγγελμα άνηκε στους άντρες ενώ οι γυναίκες κατευθύνονταν προς τον δημόσιο τομέα γιατί τα πλεονεκτήματα του σίγουρου μισθού συνδυάζονται με διάφορες διευκολύνσεις ωραρίων και αδειών, που ευνοούν την δημιουργία οικογένειας.

Στην αντίπερα όχθη της ταξικής ιεραρχίας βρίσκονται οι γυναίκες που εκτελούν χειρωνακτικές ή κατώτερες δουλειές μόνο στα εργοστάσια και στις προσωπικές υπηρεσίες. Στο παρελθόν η τυπογραφία άνηκε ως επάγγελμα στον αντρικό κλάδο ενώ τώρα με την αλλαγή της τεχνολογίας γίνεται γυναικείο. Έτσι εμφανίζεται ένα είδος ηλεκτρονικού φασόν που είναι δουλειά στο σπίτι και πληρώνεται με το κομμάτι ενώ αποκλείει την ασφάλιση αλλά και τον συνδικαλισμό. Άλλες γυναίκες εργάζονται σε εποχιακά επαγγέλματα συνδυάζοντάς τα με την οικιακή εργασία.

«Τα μεταπολεμικά χρόνια έχουμε πάντως περισσότερες φορές ενδείξεις για το μέγεθος της γυναικείας απασχόλησης που δεν καταγράφεται ούτε στην άτυπη οικονομία. Οι αγροτικές βιομηχανίες χρησιμοποιούσαν τις περισσότερες φορές

κατά συντριπτική πλειοψηφία γυναίκες για εποχιακή εργασία όπως η συσκευασία ή συλλογή φρούτων. Το φαινόμενο είναι όμως πολύ διαδεδομένο και στις πόλεις. Οι γυναίκες που δουλεύουν στη βιομηχανία και απογράφονται στον τόπο κατοικίας τους είναι καμιά φορά ως και τετραπλάσιες από αυτές που απογράφονται στον τόπο εργασίας τους (στις επιχειρήσεις), ενώ ο αριθμός των αντρών που απογράφονται στους τόπους κατοικίας και εργασίας είναι σχεδόν ίδιος. Αυτό υποδηλώνει τον τεράστιο βαθμό διαφυγής της γυναικείας απασχόλησης από τις απογραφές καταστημάτων κι επομένως τη μεγάλη έκταση της άτυπης, κρυφής και μη καταγεγραμμένης γυναικείας εργασίας. Η δουλειά στο σπίτι με το κομμάτι, εποχιακή και χαμηλά αμοιβόμενη είναι πολύ διαδεδομένη σε ορισμένους βιομηχανικούς κλάδους»¹¹.

Έτσι λοιπόν έχουμε στην Ελλάδα ένα εργατικό δυναμικό τρίτης τάξης. Οι επιχειρήσεις που απασχολούν εποχιακά εργαζόμενους, παρακάμπτουν την εργατική νομοθεσία καθώς δεν πληρώνουν ούτε ασφαλιστικές εισφορές του εργοδότη, ούτε μισθούς σε ετήσια βάση με αποτέλεσμα οι εργαζόμενοι να επωμίζονται ένα μεγάλο μέρος του κόστους λειτουργίας της επιχείρησης. Οι εποχιακές εργάτριες δεν δικαιούνται επιδόματα, διακοπές ή ασφάλιση. Οι έμμισθες γυναίκες παρά την μαζική τους ένταξη στην αγορά εργασίας συνεχίζουν να μην συμμετέχουν ή να συμμετέχουν ελάχιστα στις συνδικαλιστικές οργανώσεις κι αυτό είναι φυσικό εφόσον οι περισσότερες έχουν οικογενειακές υποχρεώσεις και ευθύνες.

4.2 Γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί.

¹¹ Λεοντίδου Ευτυχία, (1992), Η Ελλάδα των γυναικών-Διαδρομές στο χώρο και στο χρόνο, Εναλλακτικές εκδόσεις/ Γαία 1, σ.114

Οι συνεταιρισμοί αυτού του είδους προσφέρουν την ευκαιρία να ανοίξει ένας καινούργιος χώρος για τις γυναίκες που να μην μονοπωλείτε καθόλου από τους άντρες. Επίσης μπορούν να προσφέρουν ένα θετικό αντίλογο μέσω της συνεργασίας και της αλληλεπίδρασης των γυναικών. Από αυτή την εναλλακτική μορφή τουρισμού μπορούν να επωφεληθούν οι γυναίκες στην Ελλάδα ανεξαρτήτου ηλικίας, προέλευσης και κοινωνικής τάξης.

Η αρχική σύλληψη της ιδέας των συνεταιρισμών έγινε το 1985. Ο στόχος ήταν να δημιουργήσουν δουλειές για τις γυναίκες της επαρχίας και να παράγουν ένα εισόδημα για τις αγρότισσες, οι οποίες ήταν πολύ καταπιεσμένες. Για το λόγο αυτό οι πρώτοι συνεταιρισμοί λειτούργησαν σε μικρά χωριά εξαιτίας των περιορισμένων απασχολήσεων. Αυτές οι περιοχές ήταν η Πέτρα της Μυτιλήνης, η Αράχωβα κ.α.

Αρχικά χορηγήθηκαν δάνεια στις γυναίκες που ήθελαν να γίνουν μέλη του συνεταιρισμοί για την απαραίτητη ανακαίνιση των σπιτιών τους σύμφωνα με τον παραδοσιακό τρόπο δόμησης του χωριού. Οι αγρότισσες που είχαν μια τυπική μόρφωση έπρεπε να διδαχτούν για τη διοίκηση μιας συνεταιριστικής επιχείρησης καθώς και για την εφαρμογή των ικανοτήτων τους πέρα από τη συνήθη οικιακή απασχόληση και την αγροτική εργασία. Έτσι θα αμείβονται για μια δουλειά σαν αυτή που έκαναν λειτουργώντας τον συνεταιρισμό. Η αμοιβή λοιπόν ήταν το βασικό κίνητρο για τις πιο πολλές γυναίκες του συνεταιρισμού και όχι η ιδεολογική βάση των αρχών του συνεταιρισμού.

Πολλές είναι οι Ελληνίδες τουρίστριες που αποφασίζουν να καταλύσουν σ' ένα συνεταιρισμό γιατί έτσι μπορούν να συναντήσουν γυναίκες της επαρχίας έξω από τις οικογένειές τους και να δουν πως συμπεριφέρονται στο χώρο εργασίας τους, χωρίς τους δεσμούς υποχρέωσης που υπαγορεύει η οικογένεια. Επίσης μια επίσκεψη στο συνεταιρισμό μπορεί να δώσει στις γυναίκες την ικανοποίηση της

γνώσης ότι τα έξοδα της διαμονής τους πηγαίνουν στις γυναίκες του συνεταιρισμού εκτός από ένα ποσοστό που αναλογεί στο συνεταιρισμό.

Η ίδρυση συνεταιρισμών από τις αγρότισσες βοήθησε στην οικονομική τους ανεξαρτησία καθώς και στην σταδιακή χειραφέτησή τους. Στα Αμπελάκια, οι γυναίκες του συνεταιρισμού απέκλεισαν τους άντρες από το έργο που οι ίδιες διεξήγαγαν στους συνεταιρισμούς. Ένα ακόμα οχυρό της αντροκρατούμενης κοινωνίας των Αμπελακίων έπεσε με την είσοδο των γυναικών στο καφενείο, αφού τώρα πια στις αρμοδιότητές τους συμπεριλαμβάνονταν και η υποδοχή καθώς και η ψυχαγωγία των τουριστών. Η είσοδός τους λοιπόν σε δημόσιους χώρους που ως τώρα ήταν προνόμιο μόνο των αντρών τις καθιέρωσε στην συνείδηση όλων και άλλαξε την οπτική στάση για την σύγχρονη Ελληνίδα αγρότισσα.

Η ενδυνάμωση των δεσμών των Ελληνίδων συνεταιριστριών επιτεύχθηκε και με την ανταλλαγή ιδεών και την κατανόηση των διαφορών, δίνοντας διέξοδο στην ως τότε συντηρητική εικόνα που παρουσίαζε το γυναικείο ελληνικό στοιχείο και ώθηση για περαιτέρω καταξίωσή του, στο χώρο των συνεταιρισμών.

Η βελτίωση του αγροτουρισμού και κατά συνέπεια η βελτίωση των Ελληνίδων έγινε σκοπός και κίνητρο για τους γυναικείους συνεταιρισμούς έστω κι αν τα αποτελέσματα δεν ήταν πάντα τα προσδοκούμενα και επιθυμητά. Σίγουρα όμως ο αγροτουρισμός είναι αυτός που δίνει διέξοδο στην παραμελημένη ελληνική περιφέρεια και ενδυναμώνει την προσπάθεια της Ελληνίδας αγρότισσας για μια καταξιωμένη θέση στο χώρο της εργασίας και του κοινωνικού περιβάλλοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η γυναίκα στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα-Το πρόβλημα της σεξουαλικής παρενόχλησης και της ανεργίας.

5.1 Η γυναίκα στο χώρο του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα.

Ο ρόλος της γυναίκας στο χώρο των επιχειρήσεων έχει διαμορφώσει μια νέα συνείδηση αναφορικά τόσο με το επαγγελματικό της προφίλ όσο και με τη συνολική εικόνα ενός αποτελεσματικού στελέχους ανεξάρτητα από το φύλο του. Αυτή η συνείδηση καθιστά τη σημερινή γυναίκα αναπόσπαστο κομμάτι μιας επιτυχημένης επιχείρησης και θέτει νέες προκλήσεις ώστε να διαμορφωθεί το ιδανικό προφίλ ενός στελέχους.

Έχοντας η σύγχρονη γυναίκα-επαγγελματίας συνειδητοποιήσει τις εργασιακές της ικανότητες και ενσωματωθεί πλήρως στην παραγωγική διαδικασία, παίζει σημαντικό ρόλο στην αποτελεσματική επίτευξη των εταιρικών στόχων. Αυτό αποδεικνύεται από την αυξανόμενη ανάληψη εργασιακών καθηκόντων που αφορούν θέσεις ανώτατων στελεχών ενός οργανισμού από γυναίκες επαγγελματίες.

Αναμφισβήτητο γεγονός είναι η παρουσία της σύγχρονης γυναίκας σε παγκόσμια κλίμακα σε διευθυντικές θέσεις στον επιχειρηματικό τομέα που αυξάνεται συνεχώς. Στην Ελλάδα πλησιάζει το 50% των μεσαίων στελεχειακών θέσεων ενώ βρίσκεται αρκετά χαμηλά στις ανώτερες θέσεις. Η ανάπτυξη της αγοράς των υπηρεσιών σε όλους τους τομείς της οικονομίας, στηρίζεται σε επικοινωνιακά χαρακτηριστικά τα οποία παίζουν καταλυτικό ρόλο για την επιτυχή λειτουργία της και τα οποία αποτελούν ισχυρά σημεία του γυναικείου φύλου. Η γυναικεία ικανότητα δηλαδή να συνδυάζει την κατανόηση σε συνδυασμό με τη δημιουργική σκέψη ενεργούν θετικά στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού χώρου.

Οι γυναίκες που έχουν κατακτήσει ανώτερες διευθυντικές θέσεις είναι γυναίκες που χαρακτηρίζονται για την εργατικότητα, τη δημιουργικότητα, τον δυναμισμό καθώς και για την ορθή και άμεση λήψη κρίσιμων αποφάσεων. Επίσης χαρακτηρίζονται για την συνειδητοποίηση των ευθυνών που φέρουν από τη θέση που βρίσκονται, το πάθος και τη δεξιότητα στον αποτελεσματικό χειρισμό των τεχνικών και επικοινωνιακών απαιτήσεων της εργασίας τους.

Τεχνικά όμως είναι λίγες οι γυναίκες οι οποίες καταλαμβάνουν υψηλόβαθμες θέσεις στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Οι περισσότερες παρότι διαθέτουν ίδιες γνώσεις και προσόντα με τους άντρες, κατέχουν μικρότερες σε αξία θέσεις και πληρώνονται λιγότερο. Αυτή η ανισότητα της γυναικείας επιχειρηματικότητας οφείλεται στις παραδοσιακές αντιλήψεις των ρόλων και στα στερεότυπα που αφορούν τις γυναικείες δεξιότητες καθώς και τον καταμερισμό των ρόλων στα φύλα. Σήμερα εργάζονται περισσότερες Ελληνίδες απ' ό,τι παλιότερα όμως δεν φτάνουν σε υψηλές βαθμίδες της ιεραρχίας. Αποτελούν συχνά το προσωπικό εκτάκτου ανάγκης εφόσον απασχολούνται με μορφές προσωρινών και ευκαιριακών συμβάσεων. Ακόμη εξηγείται από τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα οικογενειακών και επαγγελματικών ευθυνών ο οποίος είναι ένας σημαντικός λόγος κακής πληρωμής και ανεξέλιξης.

Το αυξημένο ποσοστό γυναικείας απασχόλησης στον τριτογενή τομέα πρέπει να υπερκαλύψει το γεγονός ότι η απασχόληση των γυναικών στη βιομηχανία είναι σε πιο υψηλά επίπεδα από την απασχόληση των αντρών. Το γεγονός όμως ότι σε μερικούς κλάδους της βιομηχανίας οι γυναίκες υπερεκπροσωπούνται οδηγεί σε αρνητικά αποτελέσματα εφόσον οι γυναίκες είναι οι πρώτες που επηρεάζονται από τις συνέπειες της αναδιάρθρωσης των κλάδων αυτών. Το ίδιο ισχύει και στον πρωτογενή τομέα κυρίως στις μεσογειακές χώρες,

όπου η γυναικεία απασχόληση παραμένει σημαντική ενώ γενικότερα η απασχόληση τον αγροτικό τομέα ακολουθεί μια σταδιακά φθίνουσα πορεία.

Στον πανεπιστημιακό χώρο οι άντρες και οι γυναίκες ξεκινούν τη σταδιοδρομία τους κάτω από τις ίδιες συνθήκες αλλά φαίνεται ότι οι γυναίκες έχουν να επιλέξουν μεταξύ της οικογενειακής ζωής και της ακαδημαϊκής σταδιοδρομίας. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να βρίσκονται σε χαμηλές βαθμίδες ή να προάγονται αργά

«Στον συνδικαλιστικό χώρο επικρατούν οι άντρες . Μεγάλη συμμετοχή των γυναικών στη βάση, μικρότερη στα όργανα και καμία στα συνδικαλιστικά όργανα υψηλού επιπέδου.

Η συμμετοχή των γυναικών στην οικονομική ζωή σε θέσεις επιρροής από τα στατιστικά στοιχεία είναι αποθαρρυντική. Μόνο 11,1% στην κατηγορία των μισθωτών είναι γυναίκες και 17,3% ανεξάρτητοι εργαζόμενοι στο σύνολο της γυναικείας απασχόλησης.

Η συμμετοχή των γυναικών στον δικαστικό κλάδο είναι ενδιαφέρουσα: στα διοικητικά δικαστήρια 291 γυναίκες έναντι 260 άντρες (51,81%), στα πολιτικά δικαστήρια και πλημμελειοδικεία 945 γυναίκες έναντι 2.338 άντρες (40,4%).

Ενώ υπάρχει αύξηση του γυναικείου εργατικού δυναμικού διαπιστώνουμε μια συρρίκνωση σε κάποιους τομείς οικονομικής δραστηριότητας ή σε κάποιους κλάδους της βιομηχανίας.

Στα ΜΜΕ και μάλιστα 31 τηλεοπτικούς οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν το 1/3 του εργατικού δυναμικού της κοινότητας δηλαδή 29,7%. Στον τομέα αυτό η διαφορά στην ιεραρχική και μισθολογική εξέλιξη μεταξύ αντρών και γυναικών συνεχώς αυξάνεται.

Άλλο παράδειγμα απουσίας των γυναικών από διευθυντικές θέσεις είναι στον ΟΤΕ, όπου εργάζονται 4.069 γυναίκες έναντι 22.397 αντρών και μόνο 2

αποτελούν προσωπικό 1.153 (28%) ανώτερο, σε 2.696 (66%) μέσο και 221 υπόλοιπο προσωπικό.

Στις τράπεζες, στο 38,02% εργαζομένων γυναικών αντιπροσωπεύουν στο βαθμό υποτμηματάρχη το 26% τους τμηματάρχες Β΄ 12%, τμηματάρχες Α΄ 4%, υποδιευθυντές 9%, διευθυντές 4% και ενώ αποτελούν ένα σημαντικό τμήμα εργαζομένων του συγκεκριμένου κλάδου στον τομέα, καμία γυναίκα δεν φτάνει στους υψηλούς βαθμούς της ιεραρχίας.

Σε ορισμένους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας οι ανισότητες φύλων στις θέσεις εργασίας οφείλονται εκτός των άλλων αιτίων και στις ανισότητες της εκπαιδευτικής διαδικασίας και κατάρτισης. Σε άλλους κλάδους δε , οι αιτίες μπορούν να αναζητηθούν στην «εξουσία που διαθέτουν οι διαρθρώσεις του κόσμου της εργασίας (συνδικάτα-εργοδότες) που ασκούνται από άνδρες» και λειτουργούν σύμφωνα με τα κοινωνικά στερεότυπα προκαθορισμένων ρόλων»¹².

Σαφώς η σύγχρονη νομοθεσία υποστηρίζει την ανάπτυξης της επαγγελματικής εξέλιξης της γυναίκας. Έτσι η γυναίκα του σήμερα απελευθερώνεται από τα παραδοσιακά εμπόδια που αντιμετώπιζε παλιότερα και ενίσχυε την επαγγελματική της δράση. Η ισχύουσα απόφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να χρηματοδοτεί γυναίκες νέους επιχειρηματίες, ενώ παράλληλα να καταργεί τον αποκλεισμό τους από «αντρικές» ειδικότητες, είναι μια χαρακτηριστική απόδειξη.

5.2 Σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία.

Σεξουαλική παρενόχληση θεωρείται κάθε συμπεριφορά σεξουαλικού χαρακτήρα με πράξεις ή με λόγια που δεν επιθυμεί ο αποδέκτης γιατί θεωρεί ότι

¹² Γαλατά Βίβιαν, (1996), Το επίπεδο κατάρτισης, η απασχόληση και η επαγγελματική εξέλιξη των γυναικών, Αθήνα, Καμπύλη Ο.Ε, σ.89-91

παραβιάζει και θίγει την αξιοπρέπειά του, κυρίως όταν δημιουργεί ένα εξευτελιστικό ή απειλητικό περιβάλλον εργασίας.

Η σεξουαλική παρενόχληση είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και συγχρόνως παραβιάζει την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Είναι μια υπαρκτή κατάσταση αλλά η κοινωνία μας την αντιμετώπιζε ως ένα ταμπού και φρόντιζε να μην βγάζει στην επιφάνεια τέτοια γεγονότα. Στους χώρους εργασίας αυτό το φαινόμενο είχε ως συνέπεια τη θυματοποίηση κυρίως των γυναικών οι οποίες και άνισα μεταχειρίζονταν το γεγονός για να αποφύγουν την κοινωνική κατακραυγή αλλά και την επιδείνωση των εργασιακών τους συνθηκών.

Όμως όσες καταγγελίες έγιναν έδειξαν ότι η σεξουαλική παρενόχληση είναι σε μεγάλο βαθμό, ένα πρόβλημα που οφείλεται κυρίως στην εκμετάλλευση της δύναμης που κάποιοι διαθέτουν λόγω της θέσης τους στην ιεραρχία. Η ανταπόκριση του θύματος προτείνεται ως αντάλλαγμα της διατήρησης ή της βελτίωσης των εργασιακών συνθηκών για το θύμα. Αυτό θεωρείται εκβιασμός και αν το θύμα αρνηθεί έπεται επιθετική και προσβλητική συμπεριφορά με αποτέλεσμα να επηρεαστούν οι συνθήκες εργασίας των υφισταμένων.

« Το 35% από τις γυναίκες και το 10% από τους άνδρες στην κοινοτική Ευρώπη είναι θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης. Σε ορισμένες, όμως, περιοχές της Ισπανίας, της Ιταλίας και της Ελλάδας, το ποσοστό με θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης γυναίκες φτάνει το 60%.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που επικαλείται η Κομισιόν, προκύπτει ότι στην Ελλάδα ο πλέον πρόσφορος χώρος για σεξουαλική παρενόχληση είναι ο τομέας

της υγείας. Επίσης το 84% των ερωτηθέντων, ανδρών και γυναικών, απάντησε ότι γνωρίζει περιπτώσεις που δεν καταγγέλθηκαν»¹³.

Αδίκημα αποτελεί πλέον σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η σεξουαλική παρενόχληση, μετά την οδηγία που υιοθέτησαν από κοινού το Συμβούλιο Υπουργών και η Ευρωβουλή. Η νέα αυτή οδηγία θα περιλαμβάνει προβλέψεις για την εφαρμογή της, για αποζημίωση, χωρίς ανώτατο όριο και κυρώσεις. Επίσης σύμφωνα μ' αυτή την οδηγία, οι εργοδότες θα πρέπει να εισάγουν αποτρεπτικά μέτρα κατά της σεξουαλικής παρενόχλησης και να παρέχουν σε κάθε εργαζόμενο στην επιχείρησή τους μια περιοδική έκθεση ισότητας. Η οδηγία αυτή θ' αρχίσει να ισχύει από το 2005.

«Αν και δεν υπάρχει ενιαία πανευρωπαϊκή έρευνα για το φαινόμενο, από τα υφιστάμενα στοιχεία, τα οποία έχει συγκεντρώσει η επιτροπή στην έκθεσή της, η Ελλάδα φαίνεται πως κατέχει μία από τις πρώτες θέσεις πανευρωπαϊκά. Στη Βρετανία για παράδειγμα, έρευνες φέρνουν το 54% των εργαζομένων γυναικών να δηλώνουν ότι έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση, έναντι 35% στη Γαλλία και 34% στην Πορτογαλία. Από την άλλη πλευρά, στην Αυστρία το φαινόμενο αγγίζει το 70% των γυναικών, ενώ στη Γερμανία το 72% και στην Ισπανία φθάνει το 84%. Το πλέον ενδιαφέρον αποτέλεσμα πρέπει να είναι όμως εκείνο της Φινλανδίας: θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης δηλώνει πως έχει υπάρξει το 27% των γυναικών και το 30% των ανδρών»¹⁴.

5.3 Η γυναικεία ανεργία.

Το θέμα της γυναικείας απασχόλησης στη χώρα μας αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα όπου οι ανθρώπινοι πόροι μπορούν να αποτελέσουν

¹³ Σεξουαλική παρενόχληση, <http://www.legalink.gr>

¹⁴ Φραγμός από ΕΕ στη σεξουαλική παρενόχληση, Καλλέργης Κων/νος, <http://kathimerini.gr>

βασικό μοχλό καταπολέμησης της ανεργίας. Παρόλη την αύξηση ροής εισόδου των γυναικών στην ελληνική αγορά εργασίας εξακολουθούν να υπάρχουν πολύ σημαντικά προβλήματα που αναφέρονται τόσο στην είσοδο, στην εκπαίδευση, κατάρτιση και επαγγελματική σταδιοδρομία όσο και στην ανάπτυξη της γυναικείας επιχειρηματικότητας κυρίως σε τομείς της νέας οικονομίας, παρά στην ικανότητα ανταπόκρισης που εμφανίζει το γυναικείο εργατικό δυναμικό στις νέες απαιτήσεις.

Η γυναικεία ανεργία στη χώρα μας είναι όπως καταγράφεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση πολύ υψηλότερη από τον μέσο όρο των υπόλοιπων Κρατών-Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ανεργία των γυναικών συγκεκριμένα είναι υπερδιπλάσια σε σχέση με αυτή των αντρών ενώ υπάρχουν σημαντικά προβλήματα που συναρτώνται με την έλλειψη επαρκών υπηρεσιών στήριξης των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις όπως βρεφονηπιακοί σταθμοί κ.α .

Το εμπόριο είναι ο τομέας που προσφέρει τις περισσότερες ευκαιρίες για απασχόληση, απαιτεί στήριξη και λήψη πρακτικών μέτρων και απασχολεί άνω του 50% των γυναικών. Στον επιχειρηματικό τομέα υπάρχει ροή αύξησης συμμετοχής αλλά και έλλειψη κινήτρων ή γραφειοκρατικές διαδικασίες που συχνά εμποδίζουν τις γυναίκες να αναλαμβάνουν επιχειρηματική δράση σε σωστές βάσεις και σε τομείς με προοπτικές.

Οι λόγοι για τη γυναικεία ανεργία είναι πολλοί, από τους πιο βασικούς είναι ότι οι γυναίκες δεν προτιμούνται από τους εργοδότες λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων και λόγω εμπιστοσύνης. Παρόλο το ότι οι γυναίκες έχουν την κατάλληλη μόρφωση οι άντρες λόγω εσφαλμένης αντίληψης θεωρούν ότι δεν είναι ικανές για ηγετικές θέσεις αν και πολλές έρευνες δείχνουν το αντίθετο.

Ένας άλλος ανασταλτικός παράγοντας είναι ότι η γεφύρωση της εκπαίδευσης και η έναρξη της εργασίας συμπίπτει με τη γόνιμη ηλικία της

γυναίκας. Δεν πρέπει να αγνοούμε το γεγονός ότι η ελληνική κοινωνία χρεώνει τα οικογενειακά χρέη στη γυναίκα.

Το μεγαλύτερο ποσοστό από τις γυναίκες πτυχιούχους τεχνικών σχολών, πτυχιούχους ανώτατων σχολών και κατόχους μεταπτυχιακών τίτλων, απασχολείται. Εν αντιθέσει με τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας και αποκλεισμού από το εργατικό δυναμικό που καταγράφονται στις κατηγορίες γυναικών που έχουν τελειώσει τη στοιχειώδη και μέση εκπαίδευση. Συμπεραίνεται ότι η κατάσταση της απασχόλησης είναι άμεσα συνδεδεμένη με το επίπεδο εκπαίδευσης. Η επιρροή του επιπέδου εκπαίδευσης στην κατάρτιση της απασχόλησης είναι το ίδιο εμφανής και στους άντρες αλλά όχι και σε τόσο σημαντικό βαθμό.

Στα πλαίσια του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης υιοθετήθηκαν από τον Ο.Α.Ε.Δ δύο προγράμματα απασχόλησης για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και αφετέρου, για την υποστήριξη νέων ελεύθερων επιχειρηματιών. Έτσι ο Ο.Α.Ε.Δ σε μια προσπάθεια εντατικοποίησης των προσπάθειών αύξησης της συμμετοχής των γυναικών σε εκπαιδευτικά προγράμματα προώθησε τη λειτουργία αποκλειστικά γυναικείων τμημάτων, εξειδικεύοντας τα προγράμματα κατάρτισης και επαγγελματικού προσανατολισμού στο γυναικείο εργατικό δυναμικό.

Ένας άλλος κρατικός φορέας που συμβάλλει στην επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών και την προώθηση γυναικείας απασχόλησης είναι η Γενική Γραμματεία Ισότητας, σχεδιάζοντας και υλοποιώντας προγράμματα αποκλειστικά για γυναίκες. Η οργάνωση και υλοποίηση των προγραμμάτων προσαρμόζεται ανάλογα και με τις συνεργασίες που συνάπτει η Γενική Γραμματεία Ισότητας με άλλους φορείς όπως η ΓΣΣΕ κ.α που εξειδικεύονται σε συγκεκριμένα θεματικά πεδία και υλοποιούν παρόμοια προγράμματα.

Η αύξηση συμμετοχής των γυναικών στα προγράμματα νέων θέσεων εργασίας είναι μεν εντυπωσιακή, αλλά χαρακτηρίζονται από τη συρρίκνωση των γυναικών σε ειδικότητες και θέσεις εργασίας παραδοσιακές και χαμηλά αμειβόμενες.

Εάν η συνολική ανεργία στην Ελλάδα αγγίζει το 10% στις γυναίκες το ποσοστό αυτό φτάνει στο 16%. Στοιχεία για την ανεργία από επίσημες πηγές δεν κοινοποιούνται και όταν αυτά διαρρέουν δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Έστω όμως και με τα υπάρχοντα στοιχεία τα αποτελέσματα για τη γυναικεία ανεργία είναι πολύ αποθαρρυντικά όχι μόνο στην Ελλάδα σε όλη την Ευρώπη και δείχνουν ότι η διάκριση με το φύλο υπάρχει και στις πιο εκσυγχρονισμένες χώρες.

Η γυναικεία απασχόληση αγγίζει σχεδόν το 40% στο συνολικό εργατικό δυναμικό στη Ελλάδα, όμως οι Ελληνίδες είναι αυτές που αμείβονται χειρότερα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat οι γυναίκες λαμβάνουν σχεδόν το μισό της αμοιβής έναντι των αντρών.

Η γυναίκα είναι η πρώτη στη φτώχεια, στον αναλφαβητισμό, στην ανεργία, στις νέες μορφές εργασία χωρίς κοινωνική ασφάλιση και κοινωνικές παροχές. Παρόλο που οι γυναίκες αποτελούν ένα πολύ μεγάλο ποσοστό της παγκόσμιας πηγής ανθρωπίνου δυναμικού και ικανοτήτων οδηγούνται σε κοινωνικό αποκλεισμό.

Γι' αυτό οι γυναίκες πρέπει να δείξουν δύναμη, να ξεπεράσουν τον εαυτό τους, να ξεπεράσουν τα εμπόδια που υψώνονται μπροστά τους και να αποφασίζουν με πυγμή για τις τύχες τους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Βλέπουμε λοιπόν ότι είναι πολύ σημαντική η εργασία για τη γυναίκα γιατί έτσι πρώτα-πρώτα της δημιουργείται το αίσθημα της οικονομικής ανεξαρτησίας νιώθοντας ότι είναι άτομο με δική του υπόσταση, κάτι το οποίο η γυναίκα βιώνει μόνο στον επαγγελματικό στίβο. Η οικονομική αυτή ανεξαρτησία έχει σαν αποτέλεσμα την βελτίωση τόσο του επιπέδου της ζωής, όσο και του επιπέδου ζωής της οικογένειας γενικότερα. Έτσι της παρέχεται η δυνατότητα ανάπτυξης των κοινωνικών της επαφών και της ολοκλήρωσης της προσωπικότητάς της.

Όσον αφορά το ζήτημα της ανισότητας των εργαζομένων αντρών και γυναικών στο χώρο εργασίας τους, συνεχίζουν μεν να υπάρχουν διακρίσεις όχι όμως τόσο έντονα όσο παλιότερα. Οι διακρίσεις αυτές είναι ο λόγος που οι περισσότερες εργαζόμενες γυναίκες αισθάνονται ότι δεν έχουν πετύχει ότι περίμεναν από την επαγγελματική τους σταδιοδρομία, ίσως γιατί μέσα από την εργασία τους δεν αξιοποιούνται και δεν εκπληρώνονται όλες οι δυνατότητες αλλά και οι προσδοκίες τους όπως και όσο θα περίμεναν.

Αυτός είναι κι ένας λόγος που η ψυχολογική διάθεση των εργαζομένων γυναικών επηρεάζεται από τις συνθήκες εργασίας τους, με αποτέλεσμα τη μεταφορά των προβλημάτων του εργασιακού τους χώρου στο σπίτι με αρνητικό αντίκτυπο στις οικογενειακές σχέσεις. Η ψυχολογική ένταση παρατηρείται κυρίως σε γυναίκες μικρότερης ηλικίας εξαιτίας του ότι βρίσκονται στην αρχή της επαγγελματικής και οικογενειακής τους ζωής, καταστάσεις που συνήθως τους δημιουργούν συναισθήματα στρες και άγχους. Οι γυναίκες μεγαλύτερες ηλικίας έχουν μειωμένο άγχος σε σχέση με τις νεότερες γυναίκες λόγω εμπειρίας που βοηθά στην αντιμετώπιση των δυσκολιών αυτών.

Σχετικά με τη διαμόρφωση των ρόλων των δύο συζύγων μέσα στην οικογένεια, με την είσοδο της γυναίκας στον επαγγελματικό στίβο ο ρόλος του

συζύγου έχει αλλάξει σημαντικά. Έπαψε να είναι ο κυρίως υπεύθυνος για την εξασφάλιση της οικονομικής ευημερίας της οικογένειας, ενώ η γυναίκα δεν ασχολείται πλέον μόνο με το νοικοκυριό. Υπάρχει μια πιο ισότιμη κατανομή των ρόλων, ο άντρας φαίνεται να συμμετέχει σε όλες τις οικογενειακές υποχρεώσεις και καθήκοντα ενώ οι δυσκολίες που δημιουργούνται μέσα στην οικογένεια αντιμετωπίζονται από κοινού κι έτσι η έννοια «ζευγάρι» δυναμώνει και αποκτά ουσιαστικό νόημα.

Τέλος όσον αφορά τη θέση της γυναίκας στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα τα πράγματα συγκριτικά με το παρελθόν έχουν αλλάξει προς το καλύτερο. Οι γυναίκες σχεδιάζουν, προγραμματίζουν και βελτιώνουν τις θέσεις τους μέρα με τη μέρα στον εργασιακό χώρο. Φυσικά συναντούν δυσκολίες και προβλήματα, όπως η σεξουαλική παρενόχληση, αλλά με θάρρος και αποφασιστικότητα όλα λύνονται.

ΠΗΓΕΣ

1-ΒΙΒΛΙΑ

1. Βουτηράς Σταύρος, (1981), Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία- Για μια σύγχρονη κοινωνική πολιτική στο πρόβλημα της εργαζόμενης Ελληνίδας, Αθήνα, Παπαζήση.
2. Γαλατά Βίβιαν, (1996), Το επίπεδο κατάρτισης, η απασχόληση και η επαγγελματική εξέλιξη των γυναικών, Αθήνα, Καμπύλη Ο.Ε.
3. Γεωργίου Αλέξανδρος, Βενιοπούλου Κύρα, (1999), Οι δομές για την ισότητα στην τοπική αυτοδιοίκηση, Αθήνα, ΕΕΤΑΑ.
4. Δελληγιάννη-Κουϊμτζή Β, Ζιώγου Σ, Φρόση Λ., (2002), Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα-Πρωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα, Θεσσαλονίκη.
5. Δεύτερο Διεπιστημονικό συνέδριο, (1984) Ο έφηβος στην Ελλάδα, Αθήνα.
6. Δουλκέρη Τέσσα, (1986), Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία, Αθήνα, Σάκκουλα.
7. Δουλκέρη Τέσσα, Ισότητα των δύο φύλων στις εργασιακές σχέσεις, Παπαζήση.
8. Κακλαμανάκη Ρούλα, (1984), Η θέση της Ελληνίδας στην οικογένεια, στην κοινωνία, στην πολιτεία, Αθήνα, Καστανιώτη.
9. Λεοντίδου Ευτυχία, (1992), Η Ελλάδα των γυναικών-Διαδρομές στο χώρο και στο χρόνο, Εναλλακτικές εκδόσεις / Γαία 1.
10. Λυκιαρδοπούλου Κλαίρη, (1996), Η δύναμη της γυναίκας, Αθήνα, Μέγα Σείριος.
11. Μουσούρου Λουκία, (1993), Γυναίκα και απασχόληση, Αθήνα, Gutenberg.
12. Πανταζή-Τζίφα Κων/να, (1984), η θέση της γυναίκας στην Ελλάδα, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Λιβάνη.

13. Τάκαρη Ντίνα, (1987), Η κοινωνική επαγγελματική θέση της σημερινής γυναίκας, Αθήνα, Γνώση.

2- ΑΡΘΡΑ.

1. Καλλέργης Κων/νος, Φραγμός από ΕΕ στη σεξουαλική παρενόχληση, [http://www. Kathimerini.gr](http://www.Kathimerini.gr)

2. Μπουρδάρα Αγγελική, Η κοινωνική, νομική και πολιτική θέση της γυναίκας στην Ελλάδα, Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα.

3. Σεξουαλική παρενόχληση, [http:// www.legalink.gr](http://www.legalink.gr)

3- ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα, Γενική Γραμματεία Ισότητας, <http://www.isotita.gr>